

SNJEŽANA KOREN
FILOZOFSKI FAKULTET, ZAGREB

MAGDALENA NAJBAR-AGIČIĆ
SREDNJA EUROPA, ZAGREB

Izvorni znanstveni članak
UDK: 371.2:94(497.5:4)

Europska iskustva i nastava povijesti u obveznom obrazovanju¹

Autorice iznose rezultate komparativne analize okvirnih kurikuluma nekoliko europskih zemalja. Pozornost je posvećena poučavanju povijesnih sadržaja i nastavi povijesti. U istraživanju se nastojalo prepoznati mjesto koje povijest kao školski predmet zauzima u obrazovnim sustavima tih zemalja. Promatra se također način na koji se u tim zemljama definiraju tako važni elementi, kao što su svrha i ciljevi nastave povijesti i učenička postignuća, te kako je definiran sadržaj poučavanja povijesti. Dobiveni podaci uspoređuju se sa situacijom u kojoj se nalazi nastava povijesti u Republici Hrvatskoj.

Uvod

Istraživanja nastave povijesti nisu novijeg datuma. Osobito su bila usredotočena na udžbenike koji su se istraživali kao ogledalo vremena i prostora u kojemu su nastali. Iako počeci tih istraživanja datiraju s kraja 19. stoljeća, ona su se osobito intenzivirala nakon oba svjetska rata. Projekti poput onih koje je pokrenula Liga naroda nakon Prvoga svjetskog rata, ili UNESCO nakon Drugoga svjetskog rata, osobito su bili usredotočeni na udžbenike, s ciljem uklanjanja pogreški, predrasuda i neprijateljskih slika o "drugima".² Osobito su promjene i procesi u poslijeratnom razdoblju – poput dekolonizacije, migracija, suočavanja s vlastitom ulogom u Drugome svjetskom ratu i Holokaustu – postupno mijenjali uvriježene predodžbe o svijetu i doveli do preispitivanja historiografskih zapisa općenito, a onda i onih u programima i udžbenicima povijesti. No, bez obzira na te, više ili manje uspješne, projekte, školska povijest je ostala političko oruđe i snažno sredstvo indoktrinacije, što je osobito došlo do izražaja u zemljama u kojima su na vlasti bili totalitarni režimi.

1 Ovo je istraživanje nastalo kao dio projekta *Evaluacija nastavnih programa i razvoj nacionalnog kurikula za obvezno obrazovanje u Hrvatskoj* pod vodstvom dr. sc. Branislave Baranović iz Centra za istraživanje i razvoj obrazovanja, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

2 O radu na reviziji udžbenika više u Pingel, 2000:9-12. Taj fokus na udžbenicima – ne samo znanstveni – u javnosti često stvara predodžbu da je problematika nastave povijesti izjednačena s problematikom udžbenika.

U Europi se nastava povijesti ponovo našla u središtu pozornosti u nakon sloma komunizma i svršetka Hladnog rata, te otada prolazi kroz intenzivan proces promjena koje su dobrim dijelom bile usredotočene upravo na razvoj novih programa povijesti. Utjecaji pod kojima su se odvijale ove promjene bili su raznoliki. S jedne strane je slom komunizma potaknuo reforme obrazovnih sustava u bivšim komunističkim zemljama koje su – iako se nisu odvijale jednakim tempom i na jednak način – bile dio ukupnog tranzicijskog procesa.³ Pritom su osobito mjesto imale revizije nastavnih programa povijesti i načina na koji se povijest poučava, s obzirom na specifičnu ulogu tog školskog predmeta i mogućnosti njezina utjecaja na oblikovanje učeničkog identiteta.⁴ Važnu ulogu u tom procesu imale su institucije poput Vijeća Europe, EUROCLIO-a, Instituta Georg Eckert te neke nevladine organizacije i zaklade koje su si za cilj postavile sprječavanje sukoba i razvoj demokracije. One su osobito naglašavale potrebu da se kroz nastavu povijesti omogući razvitak kritičkog mišljenja, a izbjegnju poučavanja kojima je cilj otvorena ili prikrivena indoktrinacija učenika.⁵ S druge strane, u tom se razdoblju u mnogim europskim zemljama oblikuju nacionalni kurikulumi kojima se nastoji podignuti i ujednačiti standarde obrazovanja i osigurati jednake mogućnosti za sve učenike.⁶ No, u nekim zemljama koje su uključene u ovu analizu, primjerice u Engleskoj gdje prije nije postojao središnji kurikulum, uvođenje nacionalnog kurikuluma početkom 1990-ih istovremeno je značilo i jačanje središnje kontrole nad obrazovanjem, što se također odrazilo i na programe povijesti.⁷ Stoga i promjene u nastavi povijesti tijekom posljednjih dvadesetak godina treba promatrati podjednako kao dio šireg procesa razvoja kurikulumu i kao dio specifičnih razvoja unutar samog predmeta koji su posljedica njegova položaja u obrazovanju učenika.

Iako su se procesi promjena u europskoj nastavi povijesti odvijali na veoma različite načine i često s veoma različitim ishodom, ipak su dosadašnja istraživanja ukazala na generalne trendove koji imaju nekoliko temeljnih obilježja.⁸ Pojačana međunarodna

3 Pišući o tranziciji u obrazovanju u zemljama središnje i istočne Europe, P. Rádo (2001: 11) je primijetio kako su se obrazovne reforme često odvijale bez konsenzusa o temeljnim načelima i vrijednostima, te da je naglasak bio više na obrazovnoj politici nego na pedagoškim procesima.

4 O tome postoji opsežna literatura, a neki tekstovi o reformama nastave povijesti u Estoniji, Rusiji, nekadašnjem DDR-u i Mađarskoj navedeni su u bibliografiji. Na području JI Europe ta su istraživanja dobila poticaj u 1990-ima, osobito nakon ratnih sukoba na području nekadašnje Jugoslavije. Za područje JI Europe vidjeti osobito *Clio in the Balkans*, a za Hrvatsku: Karge, 1996; Höpken, 1996a; Stojanović, 1996, 2002; Agičić, 1998, 1998a, 2003; Najbar-Agičić, 2001, 2006; Koren, 2003, 2006; Koren i Najbar-Agičić, 2002.

5 Vijeće Europe, čija je članica i Hrvatska od 1996. godine, je potkraj 2001. godine na sastanku Vijeća ministara usvojilo Preporuku o poučavanju povijesti koja je u mnogim zemljama predstavljala dobru polazišnu točku i sredstvo za podizanje standarda u učenju i poučavanju povijesti. Vidjeti: *Povijest u nastavi*, 1/2003.

6 Kurikulumski se pristup širi s anglosaskog pedagoškog područja, a posljednjih se godina osobito očituje u pristupu orijentiranom na mjerenje ishoda obrazovanja, tj. kompetencija koje učenici moraju ostvariti kroz obrazovanje. O prednostima i nedostacima kurikulumskog pristupa vidjeti Marsh, 1994: 144-145. Također, Previšić (ur.), 2007: 9, 17, 117-118.

7 O nastavi povijesti i oblikovanju engleskog nacionalnog kurikulumu vidjeti Phillips, 1998, 2000, 2002. Na hrvatskom jeziku vidjeti Koren, 2003.

8 Ovdje prije svega mislimo na internacionalna istraživanja, primjerice: *Youth and History* (1994-1996) o povijesnoj svijesti i političkim stavovima adolescenata; zatim istraživanje o nastavi povijesti u Europi

komunikacija i suradnja, te standardizacija obrazovanja na području nastave povijesti, pridonijeli su ujednačavanju ciljeva nastave povijesti. Međunarodna suradnja pridonijela je podizanju kvalitete poučavanja pa se, primjerice, danas u većini predmetnih kurikuluma povijesti snažnije nego prije naglašava primjena aktivnih metoda učenja i poučavanja te razvoj vještina kritičkog mišljenja. Organizacija kurikuluma povijesti mijenja se od tradicionalnog kronološkog pristupa u tematski pristup organiziran prema kronološkom redoslijedu.⁹ No, ova su istraživanja ukazala i na određene skupine problema i pitanja. Prva skupina pitanja vezana je uz položaj povijesti u kurikulumu: treba li biti neovisan predmet ili postati dijelom pojedinih kurikularnih područja. Drugo, postavlja se pitanje kako uspostaviti ravnotežu između usvajanja faktografije i razvoja učeničkih vještina unutar kurikuluma, s obzirom da je u mnogim zemljama povijest još uvijek tradicionalan predmet s naglaskom na memoriranje sadržaja i njihovu reprodukciju. Treća skupina pitanja vezana je uz odnos između nacionalne, regionalne, europske i svjetske povijesti, s obzirom da se nakon 1989. u određenoj mjeri pojačao naglasak na nacionalnu povijest, pa je ravnoteža između svjetske, europske, nacionalne i regionalne povijesti jedan od važnijih problema. Četvrta skupina pitanja vezana je uz nivo središnje kontrole: usprkos promjenama koje su u dijelu zemalja omogućile školama i nastavnicima da razvijaju vlastite programe i pristupe poučavanju, središnja kontrola je u mnogim europskim obrazovnim sustavima još uvijek visoka, a autonomija i odgovornost nastavnika za nastavničku profesiju ne poštuje se dovoljno. Stoga ta problematika iznova postaje područjem rasprava između obrazovnih vlasti i edukatora. Konačno, posljednja skupina pitanja vezana je uz način kako se doživljava uloga predmeta povijesti u obrazovanju učenika, s obzirom na njezin vrijednosni aspekt i ulogu u oblikovanju učeničkog identiteta.

Ovim smo se pitanjima pozabavile u analizi koja slijedi. Nastala je u razdoblju od 2004. do 2006. godine i fokusirana je na tada važeće predmetne kurikulume (programe) povijesti 11 europskih zemalja. U vremenu koje je proteklo od izrade analize do objavljivanja teksta u nekim je zemljama došlo do daljnjih promjena kurikuluma (npr. Irskoj, dok se u Sloveniji pripremaju promjene programa), no većina programa i dalje vrijedi, a ključni se trendovi nisu promijenili. Ovi se kurikulumi analiziraju u poglavlju *Analiza kurikuluma*, a pritom se analiziraju sve temeljne kurikulumске sastavnice¹⁰: ciljevi, sadržaji, smjernice za odabir metoda, situacija i strategija učenja i poučavanja povijesti; izuzetak je evaluacija koja se u analiziranim dokumentima uglavnom ne razrađuje, gdje se donose komparacije i trendovi potkrijepljeni primjerima. U sljedećem poglavlju usredotočile smo se na komparacije i trendove koje smo potkrijepile nekim primjerima.

koje je 2003. proveo EUROCLIO, međunarodna udruga nastavnika povijesti, te objavio u knjizi *History Changes: Facts and figures about history education in Europe since 1989*; istraživanja koja su provedena u okviru projekta *Joint History Project – Teaching Sensitive and Controversial Issues in the History of SE Europe* te objavljena u knjizi *Clio in the Balkans* (Hrvatski prijevod: *Klio na Balkanu*); radovi koji su proizašli iz projekta Vijeća Europe *Učenje i poučavanje o povijesti Europe u 20. stoljeću*, itd. Vidjeti također *Dodatak Preporuci Vijeća Europe o nastavi povijesti u 21. stoljeću*, *Povijest u nastavi*, br. 1, 2003: 7-13.

9 *History Changes: Facts and figures about history education in Europe since 1989*, str. 91-102

10 Marsh, 1994: *passim*; Pastuović, 1999: 516-519; Bognar, Matijević, 2002: 183-4; Previšić (ur.), 2007: 20

Konačno, u posljednjem poglavlju nudimo usporedbu s hrvatskim slučajem te ćemo pokušati izdvojiti određene preporuke koje proizlaze iz rezultata analize.

Prije nego prijedemo na samu analizu, istaknule bismo i neke poteškoće s kojima smo se susretale u analizi i komparaciji materijala. Oblikovanju kurikuluma pristupa se u europskim zemljama na različite načine, a komparaciju čini dodatno složenom veoma različita uporaba terminoloških odrednica. Pritom znatnu ulogu ima obrazovna tradicija, kao i pristup nastavi određenog predmeta koji se razlikuje od zemlje do zemlje. Nadalje, neki od analiziranih dokumenata bili su zaista okvirni (npr. Nizozemska, Škotska), dok se u drugima radi o nastavnim programima u onom smislu u kojem se to obično podrazumijeva u Hrvatskoj (npr. Slovenija). Dio dokumenata omogućava relativno dobar uvid u način na koji se programima oblikuje nastava povijesti, dok su drugi vrlo općeniti i zapravo bez dodatnih saznanja i drugih materijala nije moguće u potpunosti dobiti uvid u analiziranu problematiku.¹¹ Stoga smo u nekim slučajevima nužno morale koristiti dodatne spoznaje koje nisu jednako bogate za sve analizirane zemlje. To osobito vrijedi za povijest nastanka kurikuluma koja je itekako važna jer omogućuje njegovu kontekstualizaciju, tj. razumijevanje ne samo kako se kurikulum poučavao u određenom povijesnom razdoblju, nego i zašto te za koga¹². U tom smo se dijelu oslanjale na literaturu koja je u nekim slučajevima obimnija, pa su oni bolje potkrijepljeni.

Analiza kurikuluma povijesti

Analizirani dokumenti nisu omogućavali oblikovanje jedinstvenog modela za istraživane slučajeve. Ipak su među predmetnim kurikulumima pojedinih zemalja primijećene određene sličnosti u pristupu, pa su stoga pojedini analizirani programi prema svojim obilježjima grupirani u skupine. Prvu skupinu analiziranih kurikuluma čine Švedska, Finska i Norveška, drugu skupinu Škotska, Irska i Engleska, a treću skupinu Austrija, Mađarska i Slovenija. Zasebno su analizirani kurikulumi Nizozemske i Njemačke, s obzirom da se njihovi programi nisu uklapali ni u jednu skupinu.

1. Švedska, Finska, Norveška

Prvu analiziranu skupinu čine Finska, Norveška i Švedska. Nastava povijesti uglavnom je integrirana unutar skupine Društvenih predmeta. U oblikovanju kurikuluma naglasak je na ciljevima predmetima i očekivanim postignućima, a sadržaji su razrađeni znatno sažetije nego u hrvatskom slučaju. Ipak se mogu uočiti određene razlike, pa je tako sadržaj najrazrađeniji u norveškom slučaju. Možda najzanimljivije

11 U nekim zemljama postoje i drugi dokumenti koji donose još detaljnije upute za nastavnike te primjere dobre nastavne prakse.

12 Marsh, 1994: 217. O ovoj tematici više u: Goodson: 1985.

obilježje programa ovih triju zemalja jest način na koji se definira kulturni identitet koji se promiče kroz nastavu povijesti. Obično se naglašavaju dvije dimenzije: osobna, koja pomaže učenicima u otkrivanju vlastitih kulturnih identiteta, te kolektivna, koja se promatra kroz švedski/norveški/finski identitet kao element nordijske i europske kulture. Nacionalna dimenzija također obuhvaća i manjine koje žive u tim zemljama, dok interkulturalna dimenzija promiče razumijevanje kulturne raznolikosti, što uključuje i proučavanje različitih kultura.

*Švedska*¹³

Povijest (*History*) je dio predmetnog područja Društveni predmeti (*Social studies*), koje obuhvaća geografiju, povijest, religijsko obrazovanje i građanski odgoj. Zajednički program (*silabus*)¹⁴ oblikovan je tako da omogućiti međusobno podupiranje i nadopunjavanje pojedinih dijelova. Znanje iz ovog područja treba učenicima omogućiti doživljaj njihova okruženja u odnosu prema njima samima te razumijevanje vlastitog položaja u društvu. Ovo im znanje omogućava da preuzimaju odgovornost i sudjeluju kao građani u demokratskom društvu, te pridonose održivom razvoju u društvu. Glavni je **zadatak** predmeta razviti učeničko znanje o čovjeku i njegovim aktivnostima, kao i o promjenama u krajoliku i društvu na različitim mjestima i u različitim vremenskim razdobljima. Društveni predmeti su oblikovani tako da naglašavaju sljedeća područja: *Demokracija kao oblik življenja i politički sustav, Kulturni modeli i kulturne varijacije, Lokalna i globalna pitanja okoliša i opstanka, Proizvodnja znanja u društvu informacija*. Predmetno područje Društveni predmeti, te predmeti koje obuhvaća, obvezni su tijekom devet godina obvezne faze obrazovanja.

Nastavni predmet Povijest doživljava se kao važan dio obrazovanja, s obzirom da cjelokupni ljudski razvoj ima svoju povijesnu dimenziju. Stoga predmet omogućava čovjeku da doživi sebe i sadašnje događaje kao dio povijesnog procesa, a obuhvaća elemente iz političke, ekonomske, socijalne i kulturne povijesti te daje mnogostruku sliku događaja i procesa. Kao svoje polazište uzima sile koje oblikuju osobni i kolektivni povijesni identitet. Stoga su temeljni dijelovi predmeta švedska i nordijska kultura, uključujući Sami kulturu i europsku kulturu. Pritom se mogu uočiti tri dimenzije: nacionalna – koja obuhvaća i manjine koje žive u Švedskoj, regionalna te europska dimenzija.

S obzirom da je obim povijesnih činjenica gotovo neograničen, osobito se naglašava da predmet zahtijeva sposobnost pažljivog odabira podataka. **Svrha** je predmeta razviti kritičko mišljenje i analitički pristup kao sredstvo za razumijevanje i objašnjavanje društva i njegove kulture. Na taj način rad s povijesnim materijalima omogućava orijentaciju u suvremenim izvorima informacija. **Temeljni koncepti** su vrijeme i povijesna svijest te kontinuitet i promjena. Svi učenici trebaju steći znanja o modernoj

13 *Curriculum For The Compulsory School, The Pre-School Class And The Leisure-Time Centre (Lpo 94)*, Ministry of Education and Science in Sweden and National Agency for Education, 2001.

14 Termin *silabus* se u nekim dokumentima odnosi na programe pojedinih predmeta ili predmetne kurikule. U nekim se zemljama taj termin veže uz gradivo koje se provjerava ispitima na državnoj razini.

povijesti, proučavati nastojanja za mir, te genocid – osobito Holokaust – revolucije i rat. To su zapravo jedini sadržaji koji se izriješkom navode u kurikulumu.

U **didaktičkim smjernicama** se naglašava da predmet treba poticati učeničku radoznalost i omogućiti im da se upoznaju sa životom u ranijim razdobljima te uvjetima u kojima su živjeli muškarci, žene i djeca iz različitih kultura i socijalnih klasa. To bi trebalo pomoći razumijevanju sadašnjosti i služiti kao temelj za razvoj perspektiva o budućnosti. Predmet osobito doprinosi razvoju *interkulturalne perspektive* i *kulturnog identiteta* na temelju kulturnog nasljeđa koje se prenosi s generacije na generaciju. S jedne strane, učenici kroz proučavanje povijesti razvijaju dublji kulturni identitet. Zajednički okvir obuhvaća znanja o vlastitoj povijesti, povijesti zavičaja i osnovnih dijelova švedske i nordijske povijesti. S druge strane, interkulturalna perspektiva naglašava sličnosti i razlike između različitih kultura, omogućava usporedbe i promiče razumijevanje kulturne raznolikosti. To uključuje i proučavanje različitih kultura i položaja nacionalnih manjina u Švedskoj.

Opći kurikulum donosi opće ciljeve obrazovanja, tj. smjer školskog rada i razvoj željenih standarda, dok program povijesti posebno naglašava **ciljeve** predmeta (*goals to aim for, goals to strive towards*) i očekivana učenička **postignuća** (*goals to be attained, attainment targets*), tj. minimalni nivo koji učenici trebaju postići na kraju 5. i 9. godine školovanja (tablica 1).

Za predmetno područje Društveni predmeti predviđena je ukupna minimalna **satnica** od 885 sati tijekom 9 godina obvezne faze obrazovanja (*grundskola*).¹⁵ Iz dostupnih materijala nije jasno koliko je sati predviđeno za svaki predmet unutar tog predmetnog područja.

Uvjeti izvođenja nastave određeni su na općoj razini za sve predmete. Kurikulum i programi služe kao temelj za planiranje nastave, te donose ciljeve i smjernice za njezino provođenje. Pojašnjavaju što bi svi učenici trebali naučiti, no ne propisuju načine rada, organizaciju ili metode. Učitelji sami određuju koje će teme obraditi u pojedinim nastavnim satovima, odabiru nastavne metode i materijale koje će upotrebljavati te kojim će se udžbenicima koristiti. Pritom se trebaju rukovoditi nacionalnim ciljevima obrazovanja i temeljnim vrijednostima koje trebaju prožimati sve predmete, utjecati na organizaciju i koordinaciju nastave različitih predmeta te na odabir različitih metoda. U dokumentima se naglašava kako je podjela po predmetima samo praktičan način organiziranja sadržaja obrazovanja, no nije osmišljena da bi se stvorile granice među njima. Stoga je neophodna suradnja među nastavnicima pojedinih predmeta kako bi se stvorio sveobuhvatni, smišljeni razvoj znanja u skladu s osnovnim vrijednostima kurikuluma, njegovim ciljevima i smjernicama.

15 Učenicima je tijekom obveznog obrazovanja osigurano ukupno 6665 sati nastave iz svih predmeta, od čega škola može koristiti 600 sati za vlastite potrebe. Svaki školski odbor slobodno odlučuje kako će se taj broj sat rasporediti tijekom devet godina školovanja. Škola može koristiti satove iz svih predmeta kako bi razvila vlastitu orijentaciju, no nijedan predmet ili grupa predmeta ne smiju biti smanjeni za više od 20%. Učenici mogu iskoristiti 382 sata kako bi proširili/produbili svoje znanje iz jednog ili više predmeta.

U dokumentu se o unutarnjoj i vanjskoj **evaluaciji** govori na općoj razini i ne dotiče se posebno predmeta povijesti. Ocjene izražavaju doseg svakog pojedinog učenika u ostvarivanju predmetnih ciljeva, dok ocjenjivanje treba poticati učeničku odgovornost za vlastito učenje te razviti sposobnost procjene vlastitih rezultata.

Tablica 1:
Ciljevi i očekivana učenička postignuća u nastavi povijesti u Švedskoj

Ciljevi i postignuća	
Ciljevi predmeta	<ul style="list-style-type: none"> • Učenici usvajaju osjećaj za povijest, što im olakšava interpretaciju suvremenih događaja i razvoja, te ih priprema za budućnost. • Razumijevaju pozadinu povijesnih pojava i događaja, njihove odnose, te činjenicu da se oni mogu objašnjavati i interpretirati iz različitih perspektiva. • Usvajaju znanje o svojem kulturnom nasljeđu, kao i onom različitih nacionalnih manjina, te uvid u identitet koji to omogućuje. • Razvijaju sposobnost razlikovanja između povijesnih struktura, razvojnih trendova i procesa promjena. • Usvajaju znanja o važnim povijesnim ličnostima, događajima i razdobljima. • Razvijaju sposobnost uporabe povijesti kao instrumenta za razumijevanje drugih kultura. • Shvaćaju da ljude iz različitih razdoblja prošlosti treba promatrati u uvjetima koji su prevladavali u to doba. • Razvijaju sposobnost korištenja različitih izvora informacija i razvijaju kritički odnos prema njima. Važan element je sposobnost procjene različitih tekstova, medija i ostalih izvora koji interpretiraju i objašnjavaju povijesne procese.
Učenička postignuća na kraju 5. godine školovanja	<ul style="list-style-type: none"> • Učenici se upoznaju s poviješću zavičaja i kako je to oblikovalo njihovu kulturu. • Upoznaju se s glavnim obilježjima odabranih dijelova švedske i nordijske povijesti i mogu raditi usporedbe s nekim drugim državama. • Mogu uspoređivati kako su muškarci, žene i djeca živjeli i mislili u različitom okruženju i razdobljima u Švedskoj i u nekim drugim dijelovima svijeta.
Učenička postignuća na kraju 9. godine školovanja	<ul style="list-style-type: none"> • Učenici mogu prikazati važne događaje i upoznati su s osobama, idejama i promjenama u povijesnom razvoju Švedske, nordijskog područja i Europe. Mogu raditi usporedbe s ostalim zemljama. • Upoznaju se s povijesnim razvojem u nekima od vodećih svjetskih sila u različitim razdobljima. • Uviđaju kako su veliki socijalni pokreti mijenjali čovjekove životne uvjete. • Mogu identificirati i razmišljati o nekim različitim povijesnim događajima i razvojem značajnim za naše vlastito doba. • Svjesni su i mogu dati primjere povijesnih događaja i uvjeta koji se promatraju iz različitih stanovišta. • Mogu razmišljati o tome kako su se informacije i propaganda koristili nekad i danas kao sredstvo širenja utjecaja.

Finska¹⁶

U finskom kurikulumu manji se dio povijesnih sadržaja poučava u sklopu integriranog predmeta Proučavanje okoliša i prirode (*Environmental and natural studies*) od 1. do 4. razreda osnovne škole. Predmet uglavnom obuhvaća sadržaje koji govore o čovjekovu utjecaju na okoliš. **Svrha** je kurikularnog područja Proučavanje okoliša i prirode, između ostalog, prepoznavanje promjena koje su posljedica čovjekova djelovanja u prirodi. Predviđa se razvijanje određenih **vještina** koje su ujedno važne i za buduću nastavu povijesti: promatranje pojava, postavljanje pitanja i uspoređivanje stvari, promatranje i bilježenje spoznaja, interpretacija i ocjenjivanje rezultata, zaključivanje.

Povijest (*History*) se kao zaseban i obavezan predmet javlja od 5. do 9. razreda. **Svrha** predmeta povijesti jest: voditi učenike tako da postanu odgovorni sudionici koji znaju kritički promatrati suvremene i prošle pojave te razumiju vlastitu i druge kulture kao rezultat povijesnih procesa; razviti razumijevanje koncepta vremena, ljudskih aktivnosti te vrijednosti umnog i fizičkog rada; izgradnja učeničkog identiteta.

Povijest se poučava u dva ciklusa: 5-6. razred i 7-9. razred. Kurikulum sadrži popis **osnovnih sadržaja** (*Core contents*)¹⁷ na te dvije razine te određuje **ciljeve** (*Objectives*) i **postignuća** (*Description of good performance at the end of the sixth grade* i *Final assessment criteria for a grade of 8*).

U analiziranim dokumentima definirane su također određene **međupredmetne veze** od kojih je jedna u izravnoj vezi s poviješću: Kulturni identitet i internacionalizam (*Cultural Identity and Internationalism*). Svrha je tog područja pomoći učenicima u razumijevanju finskog i europskog kulturnog identiteta, u otkrivanju njihovih vlastitih kulturnih identiteta te razvijanju sposobnosti međukulturnih interakcija i internacionalizma. Cilj je naučiti učenike razumijevati čimbenike kulturnog identiteta i njihov značaj za pojedince i zajednicu, omogućiti im da promatraju finški kulturni identitet kao element nordijske i europske kulture te da razumiju korijene i različitosti vlastite kulture kako bi svoj naraštaj sagledali kao nastavljače bivših generacija. Proučavanje ovih sadržaja također treba omogućiti učenicima uvid u druge kulture, funkcioniranje u multikulturnom društvu te sposobnost međunarodne suradnje.

16 *Framework curriculum for the comprehensive school 1994*, National Board of Education, Helsinki 1994.

17 Tijekom 5. i 6. razreda učenici trebaju obraditi 7 tema koje obuhvaćaju temeljna znanja o povijesti kao disciplini, te finsku i europsku povijest u razdoblju od prapovijesti do Francuske revolucije. Ponuđeno je nekoliko izbornih tema (razvijena kultura izvan Europe, razvoj trgovine, kulture, transporta te demografske promjene) iz istog razdoblja, od kojih je potrebno obraditi jednu. Od 7. do 9. razreda učenici trebaju obraditi 9 tema koje se odnose na povijest Finske i svijeta u 19. i 20. stoljeću; značajan prostor dan je povijesti 20. stoljeća (6 tema). I ovdje je ponuđeno nekoliko izbornih tema (jedna izvan europska kultura, Europe, razvoj jednakosti, kulture, tehnologije, Europa od raspada do ponovnog ujedinjenja) iz istog razdoblja, od kojih je potrebno obraditi jednu.

Tablica 2:
Ciljevi i očekivana učenička postignuća u nastavi povijesti u Finskoj

	Ciljevi	Učenička postignuća
5. i 6. razred	<ul style="list-style-type: none"> • Učenici razumiju da se informacije o povijesti sastoje se od interpretacija povjesničara koje su podložne promjenama pod utjecajem novih izvora ili metoda rada. • Razumiju podjelu prošlosti na različite ere te koriste pojmove kao prapovijest, antika, srednji vijek, novi vijek. • Znaju prepoznati promjene u povijesti vlastitih obitelji ili regije, na primjerima poput poljoprivrede opisuju promjene koje su imale temeljni utjecaj na ljudski život. • Uče prepoznavati povijesni kontinuitet (na primjerima). • Uče ukazivati na razloge promjena u povijesti. 	<p>Postignuća na kraju 6. razreda (tri razine):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stjecanje informacija o prošlosti: učenici znaju razlikovati činjenice od mišljenja te izvore od interpretacije izvora. • Razumijevanje povijesnih pojava: učenici znaju da prošlost dijeli na različite epohe, znaju imenovati pojave karakteristične za određena društva i razdoblja; prepoznaju kontinuitet određenih pojava od jednog do drugog razdoblja; razumiju da promjena nije isto što i napredak te da ne znači isto iz perspektiva različitih ljudi i skupina; znaju kako se staviti u položaj osobe iz prošlosti i objasniti zašto su ljudi iz različitih razdoblja mislili i djelovali različito; poznaju značenje uzročno-posljedičnih veza. • Upotreba povijesnog znanja: znaju prezentirati razmatrane probleme tako da objasne događaje i pojave sa stajališta nekih uključenih strana, znaju da ista stvar može se na različite načine interpretirati i mogu objasniti zašto se to tako događa.
7-9. razred	<ul style="list-style-type: none"> • Učenici uče kako doći do povijesnih informacija te kako ih upotrebljavati. • Koriste različite izvore, uspoređuju ih i oblikuju vlastito argumentirano mišljenje temeljeno na izvorima. • Razumiju da povijesne informacije mogu interpretirati na različite načine. • Objašnjavaju svrhu i rezultate ljudskih aktivnosti. • Ocjenjuju mogućnosti budućeg razvoja uz pomoć povijesnog znanja. 	<p>Postignuća na kraju 9. razreda (tri razine):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stjecanje informacija o prošlosti: učenici znaju razlikovati čimbenike koji objašnjavaju problem i sekundarne čimbenike, u stanju su čitati i interpretirati različite izvore. • Razumijevanje povijesnih pojava: znaju smjestiti događaje u kontekst vremena i u kronološki redoslijed; znaju zbog čega su ljudi u određenim sferama života nekad postupali drugačije nego danas, znaju prezentirati uzroke i posljedice povijesnih događaja. • Upotreba povijesnog znanja: mogu odgovarati na pitanja o prošlosti na temelju informacija koje su stekli iz različitih izvora znanja, uključujući i moderne tehnologije; u stanju su formulirati vlastite argumentirane sudove te ocjene događaja i pojava.

Dokument sadrži i opće upute za organizaciju nastave te odabir strategija poučavanja. Učenje bi se trebalo odvijati u raznovrsnim **situacijama**: samostalno, pod vodstvom nastavnika, u interakciji s nastavnikom, u grupnom radu s vršnjacima. Važno je učenje i stjecanje radnih navika. **Radni pristupi** koje valja primjenjivati jesu oni koji imaju za cilj razvoj socijalnih vještina, vještina učenja, radnih vještina

i vještina usmjerenih na rješavanje problema, kao i oni koji potječu aktivnu participaciju. Važno je također razvijanje vještina korištenja informatičkih tehnologija i davanje prilike za kreativnost, stjecanje iskustva i zabavu. **Evaluacija** zauzima važno mjesto u kurikulumu te se promatra kao jedan od načina postizanja ciljeva obrazovanja. Navode se opće smjernice za evaluaciju na nivou cjelokupnog obrazovanja. Ocjenjivanje se vrši tijekom učenja (formativno) i po njegovu završetku (sumativno). Obje su vrste detaljno definirane za cijelo obrazovanje (zadaci, principi, napredovanja, načini ocjenjivanja, svjedodžbe). Povijest pripada predmetima koji se ocjenjuju numerički u završnom ocjenjivanju.

Broj sati namijenjen nastavi povijesti određen je na temelju Raspodjele nastavnih sati u osnovnom obrazovanju (*Distribution of lessons hours in basic education*). Na nižoj razini opće škole minimalni broj sati za povijest iznosi 3 sata tjedno (ukupno u 5. i 6. razredu), a za višu razinu 7 sati tjedno (ukupno od 7. do 9. razreda). Raspored sati po godinama unutar ciklusa nije definiran te ga određuju same škole.

*Norveška*¹⁸

Povijesni sadržaji poučavaju se u nastavi Društvenih predmeta (*Social Studies*), no znatna količina povijesnih sadržaja može se pronaći i u nastavi Vjeronauka od 1-10 razreda (*Christian Knowledge and Religious and Ethical Education*), ponajprije povijest religije, povijest Crkve, biblijska povijest. Predmetno područje Društveni predmeti (*Social Studies*) proučava se od 1. do 4. razreda (*Primary stage*) u okviru integriranog predmeta Ljudi i društva prije nas (*People and society before us*) u kojemu se uspostavljaju veze među različitim sadržajima unutar kurikuluma. Od 5. do 7. razreda (*Intermediate stage*), te od 8. do 10. razreda (*Lower secondary stage*), javljaju se unutar ovog područja predmeti Povijest (*History*), Zemljopis (*Geography*) i Društvene znanosti (*Social science*), no cilj im je dati jedinstvenu preglednu sliku. Od 5. do 10. razreda kurikulum povijesti organiziran je kronološki.¹⁹

Ciljevi se navode na dvije razine. Postoje **opći ciljevi** (*general aims*) kurikularnog područja Društvenih predmeta, te **ciljevi pojedinih predmeta** (*subject-related objectives*) po pojedinim razredima, pa tako i nastave povijesti. Ciljevi nastave povijesti po pojedinim razredima obuhvaćaju ono što učenici trebaju znati i moći uraditi. Na ovoj razini su predmetni ciljevi više usredotočeni na ti bi sadržaji trebali biti oblikovani u skladu s općim ciljevima Društvenih predmeta.

18 *The curriculum for the 10-year compulsory school in Norway*, The Royal Ministry of Education, Research and Church Affairs, 1999, http://skolenettet3.ls.no/L97_eng/Curriculum/

19 5. razred – stari vijek; 6. razred – srednji vijek; 7. razred – rani novi vijek; 8. razred – nacionalna i opća povijest od kraj 18. do početka 20. stoljeća; 9. razred – od početka 20. st. do kraja Drugog svjetskog rata; 10. razred od kraja Drugoga svjetskog rata do danas, tj. upoznaju suvremeni svijet.

Tablica 3:
Opći i predmetni ciljevi nastave povijesti u Norveškoj

Opći ciljevi	
Opći ciljevi predmetnog područja Društveni predmeti	<ul style="list-style-type: none"> • Razvijanje i stjecanje učeničkog znanja o životu i ljudskim aktivnostima kako bi se mogli odnositi prema okruženju te promjenama u uvjetima života. • Razvijanje znanja o povijesti, kulturi i društvu naroda Sami i njihovoj poziciji u norveškom društvu. • Razvijanje svijesti o globalnoj raznolikosti tako da učenici budu sposobni utjecati i oblikovati budućnost preko poučavanja povijesnih tekovina i razvoja. • Razvijanje sposobnosti ocjene lokalne, državne i svjetske zajednice i političkih promjena. • Razvijanje interesa za proučavanje društvenog života i aktivno sudjelovanje u rješavanju problema. • Razvijanje razumijevanja različitih načina razmišljanja i načina života bivših i suvremenih kultura.
Predmetni ciljevi 1-4. razred	<p>Ljudi i društva prije nas (<i>People and society before us</i>):</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1. razred (predškola): učenici se uvode u osnove učenja o povijest, npr. kako upotrebljavati izvore poput slika, knjiga, obiteljskih fotografija, usmene povijesti; upoznaju se s velikim ženama i muškarcima u povijesti vlastite zemlje; razgovaraju zbog čega se slave određeni datumi te spoznaju da i druge zemlje imaju svoje blagdane. • 2. razred: upoznaju povijesne spomenike i rade s njihovim ostacima u cilju poticanja interesa za povijest mjesta u kojem žive; uče o zemljama na Bliskom istoku (primjerice o faraonima, piramidama i sfingama). • 3. razred: upoznaju mitove, legende i narodne predaje te prepoznaju što nam oni govore o povijesti; uče o glavnim rijekama (promet, komunikacija, izvori energije, gradnja mostova). • 4. razred: uče o životu ljudi u kameno doba u Norveškoj, nordijskim zemljama i Europi; upoznaju način na koji su ljudi naučili obrađivati zemlju, uzgajati stoku i upotrebljavati primitivno oruđe.
Predmetni ciljevi 5-7. razred	<p>Povijest – gradivo od najstarijih dana do oko 1750. godine: učenici uče o životu i aktivnostima različitih skupina ljudi, različitim političkim sustavima i odnosima između različitih zajednica u prošlosti, upoznaju istaknute ljude i događaje u zemlji i u svijetu i razvijaju interes za predmet.</p>
Predmetni ciljevi 8-10. razred	<p>Povijest – gradivo od oko 1750. do danas: učenici stječu preglednu sliku o glavnim povijesnim procesima; mogu prepoznati i ocijeniti veze, sličnosti i razlike između društvenog razvoja u različitim zemljama, upoznaju uzroke i posljedice važnih povijesnih događaja te upotrebljavaju, analiziraju i ocjenjuju izvore i informacije iz različitih izvora.</p>

Vrijeme namijenjeno pojedinim predmetima definirano je kao broj školskih sati (45 minuta) po stupnju obrazovanja, pri čemu povijest ulazi u sklop Društvenih predmeta. Društveni predmeti dobivaju od 1 do 4 razreda 190 sati (od ukupno

3040), od 5. do 7. razreda 285 sati (od ukupno 3078) te od 8. do 10. razreda 418 sati (od 3420). Samo manji broj sati škole i učenici mogu raspoređivati po vlastitom nahođenju (taj udio u svim razredima nije veći od 5%).

Pristupi i metode trebali bi omogućiti učenicima uvid u temu, razvijati vještine i sposobnosti međusobne suradnje, te pripremu za poduzimanje akcija; trebaju poticati njihovu radoznalost i sposobnost postavljanja pitanja kroz uporabu povijesnih izvora. Učenici bi trebali naučiti sastavljati upitnike, provoditi intervjuje i sustavna promatranja te prikupljati podatke. Primjenjivane metode trebaju biti raznovrsne, predstavljati učenicima izazov, poticati njihovu aktivnost, razvijati njihove kompetencije i samopouzdanje. Naglašava se primjena kreativnih metoda izražavanja (primjerice igrokaza), zabave, praktičnog i samostalnog rada, dubinskih istraživanja, projektne nastave.

U analiziranim dokumentima **evaluacija** je prisutna na općoj razini za sve predmete.

2. Engleska, Škotska i Irska

Engleska, Škotska i Irska čine skupinu čiji se kurikulumi najviše razlikuju u odnosu na hrvatski program povijesti. Povijest je najčešće obavezan i zaseban predmet od 11. do 14. godine, a nakon toga postaje izborni predmet. U dobi do 11 godina povijesni sadržaji proučavaju se unutar integriranog predmeta, s izuzetkom Engleske gdje se povijest definira kao zaseban predmet od početka. Iako među tri istraživana kurikuluma postoje određene razlike, može se reći kako su njihova zajednička obilježja da se sadržaji navode veoma okvirno, dok se detaljno razrađuju očekivana učenička postignuća. Školama je prepušteno da određuju sadržaje i mjesto povijesti kao predmeta, pa u tom smislu škole i nastavnici uživaju znatnu autonomiju. Primjetna je utilitarnost u pristupu sadržajima koji se poučavaju, a pažnja se posvećuje vještinama koje čine temelj aktivnog građanstva, zapošljavanja i cjeloživotnog obrazovanja. Naglasak na ishode poučavanja osobito obilježava engleski primjer u kojemu su oni i najrazrađeniji.

*Škotska*²⁰

U analiziranom dokumentu je za razinu osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja od 5 do 14 godina definirano pet kurikulumskih područja. Povijesni sadržaji nalaze se unutar područja Proučavanje okoliša (*Environmental studies*), koji obuhvaćaju društvo (*society*), znanost (*science*) i tehnologiju (*technology*). Definirane su također **međupredmetne teme** koje prožimaju sve predmete: *osobni i socijalni razvoj, obrazovanje za rad, građanski odgoj, škotska kultura te informacijska i komunikacijska tehnologija*. Možemo zaključiti da povijest kao nastavni predmet u osnovnim školama (5-12 godina) u Škotskoj može, ali i ne mora, postojati kao zasebni predmet. Na

20 *Curriculum, The Structure and Balance of Curriculum, 5-14 National Guidelines, Learning and Teaching Scotland, 2000.*

državnoj razini također nije određeno ni u kojim se razredima poučavaju ti sadržaji. Određen je jedino **minimum vremena** posvećenog kurikularuskom području u sklopu osnovnoškolske nastave. Na razini srednjoškolskog obrazovanja (12-16 godina starosti) povijest najčešće postoji kao zaseban predmet. Razlikuje se srednjoškolska izobrazba za dob od 12-14 godina od one za dob od 14-16 godina. Na razini obvezne srednje škole za dob od 14 do 16 godina pojavljuje se izbornost predmeta, ali očekuje se da svi učenici pohađaju nastavu Društvenih predmeta u koje spada povijest barem u minimalnom broju od 160 sati.

Prema Nacionalnim smjernicama, kurikulumsko područje Proučavanje okoliša (*Environmental studies*) treba omogućiti proučavanje društva u različitim povijesnim razdobljima i područjima, što se učenicima nudi i u nastavi povijesti. Naglasak je na **vještinama** koje čine temelj aktivnog građanstva, zapošljavanja i cjeloživotnog obrazovanja: osobne i međuljudske vještine, timski rad, jezik i komunikacijske vještine, osnovne matematičke vještine, uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije, rješavanje problema, vještine učenja i poučavanja.

Unutar područja Proučavanje okoliša povijest pripada skupini Društveni predmeti (*Social subjects*) koji su podijeljeni na tri uža područja: Ljudi u prošlosti (*People in the past*), Ljudi i prostor (*People and place*) i Ljudi u društvu (*People in society*). Za svako od ta tri područja definirana su **očekivana postignuća** (*attainment outcomes*). Područje Ljudi u prošlosti uključuje povijesne sadržaje i treba razvijati: 1. *znanje i razumijevanje* važnih principa i ideja, 2. *vještine* koje će povećati učeničku sposobnost kritičkog razmišljanja i rješavanja problema, 3. *vrijednosti i stavove* o okolišu kroz povezivanje naučenog sa svijetom u kojem učenici žive. Unutar svake od ovih razina postoje tzv. tematska područja (*strands*) koji se odnose na svaku povijesnu temu/sadržaj. U prvom slučaju svi učenici pohađaju iste predmete među kojima je i povijest. Škotski kurikulum jedan je od najokvirnijih jer se u smjernicama navodi samo pet glavnih povijesnih razdoblja (Drevni svijet, Srednji vijek, Renesansa, reformacija i otkrića, Doba revolucije, Dvadeseto stoljeće) na temelju kojih škole i nastavnici samostalno oblikuju teme koje se obrađuju u nastavi, uz uvjet da tijekom devet godina školovanja sva razdoblja budu zastupljena kroz određene teme. Za svako tematsko područje (*strand*) definirano je šest razina postignuća (*levels of progression*)²¹ kojima se određuje što učenici trebaju znati i biti sposobni uraditi na svakom od njih.

21 *Levels of progression*: A – dosežan svim učenicima na nivou P1-3; B – dosežan nekim učenicima na P3 ili ranije, i većini na P4; C – dosežan većini učenika na P4-6; D – dosežan nekim učenicima na P5-6 ili ranije, i većini na P7; E – dosežan nekim učenicima na P7-S1, i većini na S2; F – dosežan djelomično nekim učenicima, u potpunosti nekolicini učenika na P7-S2. (Objašnjenje kratica: P1 – 1. razred osnovne škole, S2 – drugi razred srednje škole, itd.).

Tablica 4:

Očekivana postignuća (*attainment outcomes*) nastave povijesti u Škotskoj

	Tematska područja (<i>Strands</i>) Razine napredovanja (<i>Levels of progression</i>) A-F
Znanje i razumijevanje	<p>Značajni ljudi, događaji i društva u prošlosti: Razvijanje razumijevanja o karakterističnim obilježjima života u prošlosti; zašto se određena društva, ljudi i događaji smatraju značajnima.</p> <p>A. Dati primjere značajnih ljudi i događaja za njihove obitelji ili zajednicu. Dati primjere priča koje donose informacije o prošlosti i opisati što su naučili.</p> <p>B. Opisivati određena obilježja života u prošlosti ili odabrane teme/ razdoblja.</p> <p>C. Opisivati raznolikost životnih stilova ljudi u prošlosti, npr. život seljaka u usporedbi sa životom zemljoposjednika.</p> <p>D. Opisivati određena obilježja društava, ljudi i događaja u prošlosti te sugerirati razloge zašto bi ih se moglo smatrati značajnima.</p> <p>E. Objasniti motive ili postupke ljudi u određenim povijesnim situacijama. Objasniti vrijednosti ili stavove koji su obilježili različita prošla društva. Objasniti zašto se smatra da su određena društva, ljudi i događaji u prošlosti značajni.</p> <p>F. Primjenjivati znanje i razumijevanje motiva i akcija ljudi u određenim povijesnim situacijama, te vrijednosti i stavove određenih društava u prošlosti, kako bi se došlo do zaključaka o određenim povijesnim pitanjima.</p>
	<p>Promjena i kontinuitet, uzroci i posljedice: Razvijati razumijevanje promjena i kontinuiteta kroz vrijeme te uzroka i posljedica u povijesnom kontekstu.</p> <p>A. Dati neke primjere promjena koje su utjecale na učeničke živote i živote ljudi u njihovoj zajednici (prije/poslije, prošlost/sadašnjost) te navesti razloge zašto su se dogodile.</p> <p>B. Opisati promjene koje su vodile sadašnjim okolnostima u njihovom životu (promjene u stanovanju, osvjetljenju, odjeći). Dati razloge zašto su se te promjene dogodile. Dati primjere kontinuiteta u vlastitom životu (npr. svakodnevna rutina).</p> <p>C. Uspoređivati sadašnji i prošli stil života (Što je različito? Što je isto?). Dati neke razloge za razlike i kontinuitet.</p> <p>D. Identificirati važna obilježja procesa koji su se mijenjali kroz duže vremensko razdoblje (npr. transport, uloga žena). Objašnjavati na jednostavan način zašto su ta obilježja bila važna i opisati kako su utjecali na ljudske živote.</p> <p>E. Demonstrirati detaljno znanje i razumijevanje glavnih obilježja određenih događaja, procesa i stavova u odnosu na promjene i kontinuitet. Navesti neke razloge koji objašnjavaju zašto se dogodio određeni povijesni događaj ili proces te koje su bile njegove specifične posljedice.</p> <p>F. Primijeniti znanje i razumijevanje uzroka i posljedica kako bi se dala detaljna objašnjenja o određenom procesu.</p>

Znanje i razumijevanje	<p>Vrijeme i povijesni slijed: Razvijati razumijevanje vremena te kako su prošli događaji međusobno povezani u kronološki niz.</p> <p>A. Demonstrirati svijest o godišnjim obrascima i slijedu događaja u vlastitom životu i životu drugih. Znati o načinima na koji se opisuje i mjeri vrijeme, npr. noć/dan, godišnja doba, mjeseci, jučer/danas/sutra.</p> <p>B. Izraditi jednostavne vremenske crte koje pokazuju značajne događaje u životu učenika. Poredati mali broj slika/predmeta iz različitih razdoblja kronološkim redom. Ispravno koristiti riječ "stoljeće".</p> <p>C. Poredati neke događaje s datumima kronološkim redoslijedom. Ispravno koristiti riječi "desetljeće" i "tisućljeće".</p> <p>D. Objasniti značenje termina "prije Krista" i "poslije Krista". Smjestiti određeni broj događaja o određenoj povijesnoj pojavi koji prelaze razdjelnicu pr. Kr./po. Kr. na crtu vremena, npr. razvoj pisma od početaka do danas.</p> <p>E. Objasniti odnos između određenih datuma i relevantnog stoljeća. Imenovati i smjestiti značajna povijesna razdoblja kronološkim redoslijedom.</p> <p>F. Uspoređivati vremenske crte iz značajnih povijesnih razdoblja u različitim dijelovima svijeta.</p> <hr/> <p>Priroda povijesnih dokaza: Razvijati razumijevanje različitih tipova povijesnih dokaza i njihova relativnog značenja.</p> <p>A. Razgovarati o predmetima iz vlastite prošlosti i reći za što su se upotrebljavali i za što su im važni. Opisati što stare fotografije/filmovi itd. mogu reći o ljudima ili mjestima u prošlosti.</p> <p>B. Sugerirati neke jednostavne vrste dokaza koji govore o osobi/događaju/razvoju u prošlosti.</p> <p>C. Opisati načine na koje ljudi pamte i čuvaju sjećanja, npr. ratni spomenici, te sugerirati razloge zašto bi to trebali raditi.</p> <p>D. Sugerirati razne vrste izvora informacija o prošlosti te kako bi mogli koristiti nekome tko proučava određenu temu. Objasniti značenje pojma "nasljeđe" i dati određena objašnjenja, npr. dvorci, književnost, itd.</p> <p>E. Sugerirati načine na koje svijest društva o vlastitoj prošlosti može utjecati na sadašnji i budući razvoj, npr. decentralizacija u Škotskoj, sukob/mir u Sjevernoj Irskoj.</p> <p>F. Opisati kako se nasljeđe i dokazi mogu koristiti na pozitivan i na negativan način, npr. promicati socijalne, ekonomske ili političke ciljeve.</p>
Vještine	<p>Pripremanje zadataka: 1. Planiranje zadatka (definirati problem i osmisлити pristup). 2. Identificiranje odgovarajućih izvora informacija.</p> <p>Provođenje zadataka: 1. Omogućiti učenicima da samostalno ili u suradnji s drugim učenicima sudjeluju u provođenju zadatka, istražuju i bilježe o tome što su uradili. 2. Odabiranje i procesuiranje relevantnih informacija. 3. Primjenjivanje odabranih postupaka, donošenje prosudbi o korisnosti i pouzdanosti dokaza.</p> <p>Ocjnjivanje i izvještavanje o zadatku: 1. Učenici razvijaju vještine procjenjivanja dokaza, rezultata i konačnog proizvoda, razmatraju svoje zaključke i razmišljaju jesu li zadatku mogli pristupiti na drugi način. 2. Prezentiraju svoje rezultate ili radove na različite načine, u različite svrhe i za različitu publiku, te interpretiraju i objašnjavaju značaj svojeg rada.</p>

Razvijanje utemeljenih stavova	<p>Posvećenost učenju: Stvaranje pozitivnih stavova o učenju. Ohrabrivati učenike da prepoznaju i vrednuju doprinos znanja i vještina razumijevanju svijeta u kojem žive. Omogućiti im da se uključe u praktično učenje, cijene njegovu vrijednost, rade zajedno s drugim učenicima ili samostalno, razmatraju probleme i pitanja te nude rješenja ili ideje.</p> <p>Poštovanje i briga za sebe i druge: Preuzimanje odgovornosti za dobrobit, sigurnost i potrebe sebe samih i drugih. Poticati učenike da razmišljaju kako pridonijeti okolišu i kulturi kad donose odluke i odabiru načine djelovanja. Razvijati svijest da ljudi imaju različite poglede i mišljenja o različitim pitanjima te da to treba poštivati.</p> <p>Odgovornost prema društvu i okolišu: Razmišljanje o posljedicama vlastitog djelovanja na ljude i okoliš, o međusobnoj povezanosti svih živih bića i njihova okoliša, te razvijanje svijesti o održivom razvoju. Treba ih poticati da cijene prirodno, kulturno i povijesno nasljeđe, te svijest o potrebi da odgovorno sudjeluju u multikulturnom društvu.</p>
--------------------------------	--

Za predmete i predmetna područja ne postoji čvrsta satnica, već je određen **minimum vremena** posvećenog pojedinom kurikulumskom području, kako bi se osigurala ravnoteža i omogućilo stjecanje znanja iz različitih područja. U osnovnoj školi je za područje Proučavanje okoliša predviđen minimum od 15% nastavnog vremena. U srednjoj školi je za područje Proučavanje okoliša na stupnjevima S1 i S2 (12-14 godina) predviđen minimum od 30% vremena. Na oba stupnja je **Nacionalnim smjernicama** u nacionalnom okvirnom kurikulumu predviđeno za svih 5 kurikularnih područja 80% minimuma vremena; preostalih 20% škole mogu rasporediti ovisno o potrebama učenika i specifičnostima zajednice u kojoj se škola nalazi. Raspored vremena posvećenog kurikularnim područjima mijenja se ovisno o razredu. Vrijeme posvećeno nastavi povijesti nije posebno definirano.

U analiziranim dokumentima postoji dosta **didaktičko-metodičkih smjernica**, kako generalnih tako i specificiranih za nastavu povijesti ili predmetnog područja kojem pripada. Primjerice, definirani su opći principi kojima bi se trebao voditi školski kurikulum poput širine, uravnotežene zastupljenosti predmetnih područja, koherentnosti, kontinuiteta i napretka. Kao poželjni ističu se ravnoteža pristupa poučavanju i učenju (individualni, grupni rad i rad s cijelim razredom, izravno interaktivno poučavanje, ozračje učenja koje potiče učenike, podrška i povratna informacija o njihovom učenju). Dio Nacionalnih smjernica su i prilično detaljne upute za planiranje nastave u pojedinim predmetnim područjima i predmetima te upute o ocjenjivanju učeničkih postignuća. **Evaluacija** nije definirana analiziranim dokumentom.

*Irska*²²

U Irskoj je na razini osnovne škole (*Primary school*, dob učenika od 4/5-12) povijest dio kurikulranog područja Obrazovanje i odgoj o društvu, okolišu i znanosti (*Social, environmental i scientific education*, skraćeno SESE) koje još obuhvaća geografiju i

22 *Primary School Curriculum, The Curriculum at Junior Cycle, History Syllabus* (Junior cycle 12-15), *History Guidelines for Teachers* (Junior cycle 12-15).

znanost²³ te je jedno od sedam područja kurikuluma. Prema opisu koji analizirani dokument sadrži, povijest se smatra interpretacijom onoga što je vezano uz ljudske aktivnosti u prošlosti te se proučava kao proces kojim su informacije prikupljene, način istraživanja i analize. Svaka generacija iznova interpretira prošlost u kontekstu suvremenih shvaćanja, što nužno znači i pod utjecajem trenutnih interesa. Iako su povijesne interpretacije u znatnoj mjeri ograničene tim elementom relativnosti, mogu se osnažiti poštivanjem pravila struke u uporabi dostupnih izvora.

Kurikulum povijesti već od osnovne škole odražava prirodu povijesti kao discipline. Sadrži znanja o životu ljudi u prošlosti ali i omogućava proučavanje načina na koji rade povjesničari. Počeci djetetova bavljenja poviješću dolaze kroz sjećanje na osobna iskustva i elemente obiteljske povijesti. Dijete se tako na jednostavan način upoznaje s procesom prikupljanja raznovrsnih izvora, njihovim ispitivanjem i istraživanjem, te izvođenjem zaključaka na temelju tih izvora. Razvoj povijesnih vještina, počeci koncepta kronologije, uvid u uzročno-posljedične veze, te shvaćanje promjene i kontinuiteta, središnji su elementi u djetetovu bavljenju poviješću od najranijih godina. Središnji element kurikuluma je istraživanje lokalne povijesti, no djeca se susreću i sa širim krugom naroda, događaja i razdoblja koji proizlaze iz lokalnog, nacionalnog, europskog i vaneuropskog konteksta te iz različite socijalne, kulturne, etničke i vjerske pozadine. Na taj način učenici stječu uravnoteženo razumijevanje lokalne, irske i međunarodne povijesti te su svjesni načina na koji se kroz povijest formiralo suvremeno društvo Irske, Europe i svijeta. Istovremeno, odrastaju kao informirani i kritički građani koji su svjesni utjecaja ljudskih karaktera i motivacija te poštuju mišljenja i uvjerenja drugih.

Niža srednja škola (*Lower secondary/Junior cycle education*, 12-15 godina) tijesno je povezana sa stjecanjem svjedodžbe (*Junior Certificate* – school-leaving certificate). Na ovoj je razini povijest dio kurikularnog područja Proučavanje društva, politike i okoliša (*Social, political and environmental education*), jednog od osam kurikularnih područja koje obuhvaća povijest, geografiju, znanost i tehnologiju. Unutar ovih osam područja postoje 24 odobrena predmeta (*approved subjects*), među njima je i povijest. Povijest se nalazi među predmetima koje 85% učenika bira na maturi (1998.). Rjeđe se može dogoditi da određene škole ne nude zasebnu nastavu povijesti, već se povijesni sadržaji obrađuju u sklopu predmeta Proučavanje okoliša i društva (*Environmental and social studies*) ili Građansko, društveno i političko obrazovanje (*Civic, social and political education*). Povijesni se sadržaji nalaze i u nekim drugim predmetima poput Klasičnih studija (*Classical studies*).

Zadaća je nastave povijesti u nižoj srednjoj školi uvesti mlade ljude u posao povjesničara, te u analizu izvora te tehnike koje povjesničari upotrebljavaju kako bi doznali o prošlosti. Također treba prikazati mladima široku sliku prošlih događaja, pitanja, ljudi i načina života kroz koje mogu zapaziti obrasce poput uzroka i posljedica, promjene i kontinuiteta. U prošlosti će pronaći i korijene suvremenog svijeta.

23 Nastavni predmet Znanost (Science) obuhvaća sadržaje iz fizike, kemije, biologije.

U oba kurikulumuma – osnovnoškolskom i srednjoškolskom – u osnovnim crtama navode se i **sadržaji** učenja povijesti. U osnovnoj školi, temeljna podjela unutar sadržaja svakog predmeta, pa tako i povijesti, provodi se kroz tematska područja (*strands*). U programu povijesti postoji sedam takvih *tematskih područja*: lokalni studiji; priče; prvi ljudi i drevna društva; život, društvo, rad i kultura u prošlosti; razdoblja promjene i sukoba; politika, sukob i društvo; kontinuitet i promjena kroz vrijeme. Silabus za niže srednje škole je podijeljen u tri sekcije: *Kako doznajemo o prošlosti*, *Proučavanje promjena*, *Razumijevanje suvremenog svijeta*. Za svaku sekciju postoji popis tema, kratak opis svake od njih, te se ukazuje na preporučane pristupe svakoj temi. Unutar tema postoji određena izbornost, a učenicima se omogućava da uče povijest na jednom od dva nivoa – redovitom i višem.

Za nastavu povijesti na nivou osnovne škole primjenjuju se **opći ciljevi učenja** (*general learning objectives*). Oni artikuliraju **postignuća** (*learning outcomes*) i **iskustva** učenja (*learning experiences*). Unutar okvirnog kurikulumuma definirane su i ključne **vještine**. Na nivou niže srednje škole, detaljno su definirani ciljevi i zadaci (*aims and objectives*) nastave povijesti.

Tablica 5: Ciljevi nastave povijesti u Irskoj

Ciljevi	
Osnovna škola	<p>Od djece se očekuje da mogu²⁴:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sigurno i jasno komunicirati koristeći raznovrsni načini izražavanja; istraživati i razvijati ideje pomoću jezika • razviti odgovarajući broj strategija razumijevanja i vještina rješavanja problema • razumjeti i primijeniti vokabular i terminologiju specifičnu za predmet • locirati, izvući, zabilježiti i interpretirati informacije iz različitih izvora • upotrebljavati informacijsku i komunikacijsku tehnologiju da se osnažil učenje • slušati pažljivo i s razumijevanjem; čitati tečno i s razumijevanjem; razvijati ljubav i interes za čitanje; pisati tečno i čitljivo i steći odgovarajući standard u pravopisu, gramatici, sintaksi i pisanju • razvijati numeričku pismenost • proširiti svoje znanje i razumijevanje, te razviti raznolike vještine i interese za kulturnu, povijesnu, geografsku i znanstvenu dimenziju svijeta; proširiti svoje znanje i razumijevanje i razviti radoznalost za obilježja živih bića, predmeta, procesa i događaja • razviti pozitivnu svijest o samome sebi, senzibilnost prema drugim ljudima i poštovanje za prava, stavove i osjećaje drugih • razviti samodisciplinu, osjećaj osobne i društvene odgovornosti i svijesti za društveno i moralno prihvatljivo ponašanje • steći senzibilnost za duhovnu dimenziju života • razviti sposobnost donošenja etičkih prosudbi utemeljenih na tradiciji i etosu škole • razviti znanje i razumijevanje vlastitih vjerskih tradicija i vjerovanja, zajedno s poštovanjem vjerskih tradicija i vjerovanja drugih

²⁴ Ciljevi učenja su definirani na općoj razini za sve predmete. Ovdje su popisani oni koji se mogu odnositi na nastavu povijesti.

<p>Niža srednja škola</p>	<p>Opći ciljevi (<i>general learning objectives</i>)</p> <p>Silabus nastoji osigurati da učenici:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Steknu znanje i razumijevanje o ljudskim aktivnostima u prošlosti. • Razumiju suvremeni svijet kroz proučavanje prošlosti. • Razviju konceptualno razumijevanje i sposobnost neovisnog razmišljanja. • Razviju raznovrsne vještine važne za proučavanje povijesti. • Potiču se u razvijanju pozitivnih stavova kao što je objektivnost i pravednost, te prihvaćaju da se ljudi i događaji trebaju prosuđivati u kontekstu njihovih vrijednosti i vremena. • Potiču se da razvijaju interes i entuzijazam za povijest i vrednuju svoje povijesno nasljeđe.
	<p>Ciljevi predmeta (<i>course objectives</i>)</p> <p>Znanje: Učenici trebaju usvojiti informacije i razviti razumijevanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Osnovnih trendova, pitanja i događaja u temi koju proučavaju. • Načina na koji pojedinci i institucije utječu, ili kako na njih utječu, događaji u vremenu. • Kako su ljudi i događaji iz prošlosti oblikovali suvremeni svijet. • Prirode i uporabe povijesnih izvora. <p>Koncepti: Učenici trebaju razviti razumijevanje i sposobnost primjene proceduralnih i substantivnih koncepata ključnih za proučavanje povijesti.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Proceduralni: izvor, dokaz, kronologija, mišljenje/činjenica, pristranost/objektivnost, propaganda. • Substantivni (sadržajni/bitni): <i>opći</i> (promjena i kontinuitet, uzroci i posljedice, uočavanje sličnosti i razlika, sukob i pomirenje, moć i autoritet, kultura i civilizacija) i <i>specifični</i> za proučavanje pojedinih tema (npr. dom i obitelj, rad i slobodno vrijeme, tehnologija, trgovina, revolucija, demokracija, ljudska prava). <p>Vještine: Učenici trebaju razviti ključne vještine za istraživanje i pisanje povijesti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pronalaziti povijesne informacije iz raznih izvora, npr. primarnih i sekundarnih pisanih izvora; statistika; vizualnih materijala; predmeta, zgrada, naselja i ostalih materijalnih izvora; informacija koje se prenose usmenim putem. • Odabirati relevantne informacije kako bi odgovorili na povijesna pitanja. • Kritički ispitivati informacije, tj. razlikovati činjenice i mišljenja, uočavati nedostatke poput praznina u izvorima, nekonzistentnosti i pristranosti. • Sintetizirati, tj. uobličavati informacije u logičkom nizu, priklanjati se određenim argumentima te za to nuditi objašnjenja. • Prezentirati i komunicirati u različitim oblicima, npr. pisanim, grafičkim, usmenim <p>Stavovi: Učenje/poučavanje povijesti treba biti prožeto proceduralnim vrijednostima povjesničara: učenici trebaju:</p> <ul style="list-style-type: none"> • biti temeljiti u prikupljanju i točni u bilježenju povijesnih informacija • shvaćati da pojedince i događaje treba razumijevati u njihovom povijesnom kontekstu • osigurati konzistentnost povijesne naracije i dokaza • shvaćati da dostupni dokazi mogu biti otvoreni za više od jedne valjane interpretacije • prepoznati da je povijesno znanje provizorno i nepotpuno te stoga podložno reviziji ili reinterpretaciji u svjetlu novih dokaza i/ili pristupa.

Za osnovnu školu postoji **vremenski okvir** za planiranje kojim se određuje minimum tjednog vremena za svako od 7 kurikulumskih područja. Od ukupno 28 sati i 20 minuta tjedne nastave u školi (što uključuje i odmore, rekreaciju i slične aktivnosti), za SESE su predviđena 3 sata tjedno (po 60 minuta). Nije naznačeno koliko je namijenjeno pojedinim predmetima (povijest, geografija, znanost) unutar tog područja. U nižoj srednjoj školi postoji okvirni vremenski raspored koji služi kao vodič prilikom planiranja i izrade školske satnice i izražen je u postocima. Za Građansko, društveno i političko obrazovanje predviđeno je ukupno 10% satnice no nije definirana koliko je namijenjeno pojedinim predmetima unutar ovog kurikulumskih područja.

Didaktičke smjernice definirane su u analiziranim dokumentima kako na općem nivou, tako i specifično za nastavu povijesti. Sastavni dio kurikuluma su upute za nastavnike (*teacher guidelines*) kojima se pojašnjavaju njegovi aspekti. Fokus osnovnoškolskog kurikuluma je podjednako na onome što dijete uči kao i na procesu učenja; zato uključuje sadržaje učenja, postignuća kojima se teži i raznovrsne pristupe učenju. Na taj način mogu se uzeti u obzir različite potrebe pojedinih učenika. Dječje iskustvo u školi treba biti takvo da djeca uživaju u učenju i cijene ga, motivirana su i razvijaju sposobnost samostalnog učenja. Treba poticati dječji osjećaj čuđenja i prirodne radoznalosti. Kurikulum nastoji biti relevantan, tj. zadovoljiti razvojne i edukativne potrebe djece u kontekstu suvremenog društva u kojemu žive, pa ga zato obilježava raznovrsnost tema ali i njihova uravnoteženost, tako da učenici steknu određeno iskustvo nastave u svim kurikularnim područjima. Istovremeno se učenicima omogućava izbornost u vidu pojačane nastave određenih predmeta. Naglašava se integrativna priroda znanja i veze među sadržajima različitih kurikularnih područja, pa se zato ističe važnost planiranja kako bi se omogućilo takvo integrativno iskustvo učenja. Posebno se naglašava pretpostavka da će škole prilagoditi i interpretirati kurikulum kako bi izašle u susret potrebama svojih učenika. Zato se unutar nacionalnog okvira omogućava fleksibilnost školama i nastavnicima u planiranju programa učenja koji odgovaraju okolnostima i potrebama pojedine škole, te mogućnostima i interesima učenika. Ističe se veza između stjecanja znanja i razvoja koncepata i vještina, a pritom se snažno naglašava razvoj vještina postavljanja pitanja, analize, istraživanja, kritičkog mišljenja, rješavanja problema i efikasne interakcije s drugima.

Ocjenjivanje se promatra kao integralni dio učenja i poučavanja te ima središnju poziciju u nastavnom procesu. Strategije ocjenjivanja usmjeravaju se prema identifikaciji dječjih potreba kako bi se omogućilo njihovo ispunjavanje. Jedan je od temeljnih principa da dijete treba biti aktivan čimbenik vlastitog učenja, te iskusiti raznovrsne načine poučavanja i nastavne strategije. Postojeća dječja znanja i iskustva su polazišna točka za stjecanje novih znanja, a dječja okolina smatra se važnim kontekstom njihova učenja i razvoja. Ističe se ključna veza između jezika i učenja, razvijanje numeričke pismenosti te estetska dimenzija na svakom području. Kod djece treba razvijati osjećaj irskog identiteta, ali se naglašava i europska i globalna dimenzija, tj. uzimaju se u obzir irske povijesne veze s europskom kulturom i njezino članstvo u EU. Kurikulum

naglašava pluralizam, tj. ima posebnu odgovornost promovirati toleranciju i poštovanje za različitost. Priznaje se središnje mjesto kršćanskog nasljeđa i tradicije u irskom iskustvu, te kršćanski identitet zajednički za većinu Iraca, no podjednako i raznovrsnost vjerovanja, vrijednosti i aspiracija svih vjerskih i kulturnih grupa u društvu.

Na nivou srednjoškolskog obrazovanja ističu se **ključne vještine** koje se trebaju razvijati kroz sva kurikularna područja: vještina komunikacije i pismenosti, numeričke vještine, manipulativne vještine, vještine vezane uz primjenu informacijske tehnologije, vještine mišljenja i učenja, vještine rješavanja problema, personalne i interpersonalne vještine, socijalne vještine. Silabus povijesti je kronološki organiziran, od prapovijesti do današnjih vremena. Ponovno se naglašava se fleksibilnost: raznovrsnost pristupa (npr. uporaba različitih povijesnih izvora, povijesne naracije i analize, biografske studije, istraživanje odabranih tema, komparativne i specijalne studije), mogućnost da nastavnici odaberu ona područja koja su najprikladnija za njihove učenike, te mogućnost da učenici detaljnije proučavaju pojedine predmete. Ističe se potreba da se istražuju različiti aspekti prošlosti (politički, društveni, kulturni, ekonomski). Program je razvojni: kreće od jednostavnijeg prema složenijem i od konkretnog prema apstraktnijem. Prihvaćajući važnost obrazovanja za građanstvo i razvoj razumijevanja suvremenog života u Irskoj, znatan dio programa posvećen je irskoj povijesti, koja je prezentirana kao integralni dio širih tema u silabusu. Na nivou *Junior Certificate History syllabus*, **ocjenjivanjem** se testira stupanj do kojeg kandidati mogu demonstrirati u kojoj su mjeri ostvarili ciljeve učenja. Ocjenjivanje se vrši na dva nivoa, običnom i višem. Način ocjenjivanja je u obliku završnog pisanog ispita. Povijest na maturi može biti izborni predmet.

Engleska²⁵

U engleskom Nacionalnom kurikulumu (dalje: NC) predmeti se dijele na središnje predmete (*core subjects*), koje čine engleski jezik, matematika i znanost, te temeljne predmete (*foundation subjects*), kojima pripada i povijest. Obje skupine predmeta su obvezne u pojedinim obrazovnim ciklusima (*Key stages*).²⁶ Povijest (*History*) je zaseban predmet u svim ciklusima, a obvezna je od 1. do 3. ciklusa (*Key stage 1-3*), dok je u 4. ciklusu (*Key stage 4*) izborni predmet.

Povijest je definirana kao predmet koji potiče učeničku radoznalost o prošlosti Britanije i svijeta te omogućava učenicima da razmatraju kakva su bila prošla društva

25 *The National Curriculum: Handbook for secondary teachers in England* (www.nc.uk.net), Key stages 3 and 2004, Revised 2004. Jointly published by Department for Education and Skills and Qualifications and Curriculum Authority. *History. The National Curriculum for England* (www.nc.uk.net). Key stages 1-3. Jointly published by Department for Education and Skills and Qualifications and Curriculum Authority.

26 NC je podijeljen u četiri stupnja (*Key Stages*): Key Stage 1 (5-7 godina) i Key Stage 2 (7-11 godina) su dio osnovnog obrazovanja (primary school), a Key Stage 3 (11-14 godina) i Key Stage 4 (14-16 godina) dio srednjoškolskog obrazovanja (secondary school). S Key Stage 4 završava obvezno obrazovanje, ali ga učenici mogu nastaviti u školama i koledžima (Further Education colleges). Postoje i drugačiji oblici obrazovanja poput *middle school*, *grammar school system*.

i kako prošlost utječe na sadašnjost. Učenici razvijaju kronološki okvir za svoje znanje o značajnim događajima i ljudima, uviđaju raznovrsnost ljudskih iskustava i razvijaju razumijevanje o sebi kao pojedincima i članovima društva. **Znanja i vještine** koja stječu mogu utjecati na njihove odluke o osobnim izborima, stavovima i vrijednostima. Dok pronalaze i ispituju dokaze, stvaraju vlastite zaključke i argumentiraju svoje stavove, učenici stječu vještine koje se cijene u životu odraslih ljudi.

Ciljevi predmeta navode se kao znanja, vještine i razumijevanje (*knowledge, skills and understanding*) koji se od učenika očekuje na pojedinom ciklusu (*key stage*). Za cikluse 1-3 ciljevi su podijeljeni u pet istih kategorija (vidjeti tablicu), no za svaki se ciklus povećava stupanj zahtjevnosti.

Tablica 6: Ciljevi u engleskom kurikulumu

Znanje, vještine i razumijevanje – Knowledge, skills and understanding	
Kronološko razumijevanje	<ul style="list-style-type: none"> • <i>KS1</i>: 1. poredati događaje i predmete kronološkim redom, 2. upotrebljavati uobičajene riječi i fraze koje se odnose na tijek vremena (npr. prije, poslije, prije mnogo vremena, prošlost) • <i>KS2</i>: 1. smjestiti događaje, ljude i promjene u ispravna vremenska razdoblja, 2. upotrebljavati datume i vokabular koji se odnosi na tijek vremena (npr. drevno, moderno, prije Krista, poslije Krista, stoljeće, desetljeće) • <i>KS3</i>: prepoznati i ispravno upotrebljavati datume, vokabular i konvencije koje opisuju povijesna razdoblja i tijek vremena
Znanje i razumijevanje događaja, ljudi i promjena u prošlosti	<ul style="list-style-type: none"> • <i>KS1</i>: 1. prepoznati zašto su ljudi činili određene stvari, te uzroke i posljedice događaja, 2. identificirati razlike u načinu života u različitim razdobljima • <i>KS2</i>: 1. učiti o karakterističnim obilježjima proučavanih razdoblja i društava, 2. učiti o socijalnoj, kulturnoj, vjerskoj i etničkoj raznolikosti proučavanih društava, 3. identificirati i opisati razloge i rezultate povijesnih događaja, situacija i promjena u proučavanim razdobljima, 4. opisati i povezati glavne događaje, situacije i promjene unutar razdoblja i kroz različita razdoblja i društva • <i>KS3</i>: 1. opisivati i analizirati odnos između karakterističnih obilježja proučavanih razdoblja i društava, 2. učiti o socijalnoj, kulturnoj, vjerskoj i etničkoj raznolikosti proučavanih društava u Britaniji i svijetu, 3. analizirati i objašnjavati razloge i rezultate povijesnih događaja, situacija i promjena u proučavanim razdobljima, 4. identificirati trendove unutar jednog i kroz različita razdoblja, te veze između lokalne, britanske, europske i svjetske povijesti, 5. razmatrati značenje glavnih događaja, ljudi i promjena koje se proučavaju
Povijesna interpretacija	<ul style="list-style-type: none"> • <i>KS1</i>: učenike treba poučavati da identificiraju različite načine na koje se prošlost prikazuje • <i>KS2</i>: prepoznati da se prošlost prikazuje i interpretira na različite načine, te obrazložiti zašto je to tako • <i>KS3</i>: 1. kako i zašto se povijesni događaji, ljudi, situacije i promjene interpretiraju na različite načine, 2. evaluirati interpretacije

Povijesno istraživanje	<ul style="list-style-type: none"> • <i>KS1</i>: 1. saznati o prošlosti iz raznih izvora informacija (npr. priče, očevidci, slike i fotografije, predmeti, građevine, muzeji, galerije, nalazišta, Internet), 2. postavljati i odgovarati na pitanja o prošlosti • <i>KS2</i>: 1. saznati o proučavanim događajima, ljudima i promjenama na temelju odgovarajućih i raznolikih izvora informacija (npr. dokumenti, tiskani izvori, CD-ROM-ovi, baze podataka, slike i fotografije, glazba, predmeti, povijesne građevine, posjeti muzejima, galerijama, lokalitetima), 2. postavljati pitanja o prošlosti, odabirati i bilježiti informacije relevantne za predmet istraživanja • <i>KS3</i>: 1. identificirati, odabirati i upotrebljavati raznolike i odgovarajuće izvore informacija (oralna svjedočanstva, dokumenti, tiskani izvori, mediji, predmeti, slike, fotografije, glazba, muzeji, zgrade, povijesni lokaliteti, izvori temeljeni na informacijskoj i komunikacijskoj tehnologiji) kao temelj za neovisna povijesna istraživanja, 2. evaluirati izvore koji se upotrebljavaju, odabirati i bilježiti informacije relevantne za istraživanje, te donositi zaključke
Organizacija i komunikacija	<ul style="list-style-type: none"> • <i>KS1</i>: odabirati iz svojeg znanja o prošlosti i prenositi to znanje na različite načine (npr. govor, pisanje, uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije) • <i>KS2</i>: 1. prisjetiti se, odabirati i organizirati povijesne informacije, 2. upotrebljavati datume i povijesni vokabular za opisivanje proučavanih razdoblja, 3. prenositi svoje znanje i razumijevanje povijesti koristeći različite načine (npr. crtanje, pisanje, uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije) • <i>KS3</i>: 1. prisjetiti se, odabirati i izdvojiti bitne informacije, 2. točno odabirati i upotrebljavati kronološke konvencije i povijesni vokabular koji odgovara proučavanom razdoblju u svrhu organiziranja povijesnih informacija, 3. prenositi svoje znanje i razumijevanje povijesti koristeći razne tehnike, što uključuje govorni jezik, strukturirane naracije, proširena objašnjenja i uporabu informacijske i komunikacijske tehnologije

Za razliku od prilično detaljno definiranih ciljeva, sadržaji se u engleskom Nacionalnom kurikulumu navode na vrlo općenitoj razini, na razini širokih tematskih cjelina za svaki od tri ciklusa, unutar kojih nastavnici biraju sadržaje na kojima će ostvarivati ciljeve.²⁷ Tako se za *Key stage 1* samo navode područja o kojima treba poučavati učenike²⁸, dok za *Key stage 2* i *3* program uključuje i okvirni popis tema (*Breadth of study*) kojima učenici dobivaju široki kronološki pregled prošlosti. Tijekom *Key stage 2*, učenici trebaju u četiri godine minimalno proučavati šest tema od kojih je jedna posvećena lokalnoj povijesti, tri teme britanskoj povijesti²⁹, jedna

27 O povijesti nastanka engleskog kurikuluma vidjeti Koren, 2005: 117-142.

28 Npr. promjene u vlastitom životu i životu vlastite obitelji, život ljudi koji su živjeli na lokalnom području ili drugdje u Britaniji u daljoj prošlosti, životi značajnih muškaraca, žena i djece ili pojedini prošli događaji iz britanske ili svjetske povijesti.

29 Obuhvaća preglednu studiju koja se odnosi na Rimljane, Anglo-Sase i Vikinge u Britaniji, Birtaniju u tjudorskom razdoblju, dok učitelji mogu odabrati između teme *Viktorijanska Britanija* i *Britanija nakon 1930. godine*.

tema europskoj povijesti³⁰, te jedna tema svjetskoj povijesti³¹. Tijekom *Key stage 3*, učenici trebaju tijekom tri godine minimalno proučavati šest tema, od toga tri iz britanske povijesti³², jednu iz europske povijesti³³, te dvije teme iz svjetske povijesti³⁴. Za *Key stage 4* ne postoji propisani program, s obzirom da na tom nivou povijest nije obvezni predmet, već izborni. Škole dobivaju vremenske smjernice u pratećim kurikularnim dokumentima.

Tjedna i godišnja **satnica** se ne određuje na nivou Nacionalnog kurikulumu, već na nivou škola. Kao što je već rečeno u prethodnom odlomku, navodi se jedino minimalni broj tema koje treba poučavati na svakom stupnju gdje je povijest obvezan predmet.

Pred učitelje se postavlja nekoliko **zahtjeva**. Kroz nastavu svih predmeta, pa tako i povijesti, učitelji trebaju: 1. poticati učenički duhovni, moralni, socijalni i kulturni razvoj, 2. promovirati građanski odgoj, 3. poticati razvoj ključnih vještina: komunikacije, primjene brojaka, uporabu informacijske tehnologije, suradništvo (rad u manjim grupama), unaprjeđivanja vlastitog učenja i iskazivanja rezultata, rješavanja problema, 4. poticati razvoj misaonih vještina poput vještine procesuiranja informacija, razmišljanja, istraživanja, kreativnog mišljenja, evaluacije, 5. promovirati ostale aspekte kurikulumu: (razumijevanje ekonomskih faktora koji utječu na život ljudi i razvoj društva, poduzetništvo i poduzetničke vrline, obrazovanje za održivi razvoj).

Učitelji trebaju svoju nastavu planirati na temelju programa te potreba i sposobnosti učenika. Prilikom planiranja, učitelji i škole trebaju uzeti u obzir četiri opća zahtjeva: 1. stvaranje efikasnih mogućnosti učenja za *sve* učenike (inkluzija); 2. uporaba jezika u svim predmetima, tj. poučavati učenike kako se pravilno i precizno izražavati (pisanje, govorenje, slušanje i čitanje); 3. uporaba informacijske tehnologije u svim predmetima; 4. poučavanje o zdravlju i sigurnosti. Nastavnici su dužni izvještavati roditelje o učeničkom napretku, te određivati ciljeve za učenike koji postižu ispodprosječne rezultate.

Učenička postignuća na kraju pojedinog ciklusa procjenjuju se na temelju devet nivoa postignuća (*levels 1-8 + lever for exceptional performance above level 8*). Program sadrži očekivane nivoe učeničkih postignuća (*attainment targets*) na pojedinom stupnju školovanja općenito, te za svaki pojedini predmet. Svaki je nivo detaljno razrađen, a zahtjevi za učenike rastu u odnosu na prethodni nivo. Opisi pojedinih nivoa uključuju tipove i raspon karakterističnih učeničkih postignuća na pojedinom

30 Odnosi se na drevnu Grčku.

31 Učitelji mogu birati između drevnog Egipta, drevnog Sumera, Asirskog Carstva, civilizacija doline rijeke Ind, Maja, Benina ili Azteka.

32 Obuhvaćaju određene sadržaje iz tri razdoblja britanske povijesti: 1066-1500, 1500-1750, 1750-1900. Učitelji pritom mogu birati hoće li dati pregled tih razdoblja ili detaljnije proučavati određene sadržaje.

33 Odnosi se na neku temu iz europske povijesti prije 1914. godine, primjerice Francuska revolucija, Prvi svjetski rat, prapovijest i slično.

34 Jedna se tema odnosi na proučavanje kultura, vjerovanja i dostignuća nekog prošlog afričkog, američkom ili australskog društva prije 1914. godine, dok jedna tema obuhvaća svjetsku povijest nakon 1900. godine

nivou i služe kao orijentacija za određivanje učeničkog napredovanja.³⁵ Sljedeća tablica pokazuje nivoe učeničkih dostignuća u nastavi povijesti. Postoji direktna veza između postavljenih ciljeva i željenih učeničkih dostignuća. Ta se veza dodatno osigurava standardima (nisu dio NC-a) koji nisu obvezujući, već služe kao dokument prema kojem nastavnici oblikuju individualne nastavne planove.

Tablica 7:
Razine očekivanih učeničkih postignuća u engleskom kurikulumu povijesti

Nivoi (levels)	Očekivana učenička postignuća (attainment targets) u nastavi povijesti
1	<ul style="list-style-type: none"> • Prepoznaju razliku između sadašnjosti i prošlosti u vlastitom životu i životima drugih ljudi. • Pokazuju početni osjećaj za kronologiju, redajući predmete i događaje kronološkim redoslijedom i koristeći se svakodnevnim terminima koji označavaju tijekom vremena. • Znaju i mogu prepričati epizode iz priča o prošlosti. • Pronalaze odgovore na određena jednostavna pitanja o prošlosti iz izvora informacija.
2	<ul style="list-style-type: none"> • Pokazuju razvijeniji osjećaj za kronologiju koristeći termine koji se odnose na tijekom vremena, redajući predmete i događaje kronološkim redoslijedom i prepoznajući da su njihovi vlastiti životi različiti od života ljudi u prošlosti. • Pokazuju znanje i razumijevanje određenih aspekata prošlosti izvan sjećanja živih ljudi, te nekih od glavnih događaja i osoba o kojima su učili. • Počinju shvaćati da postoje razlozi zašto su ljudi u prošlosti djelovali tako kako su djelovali. • Počinju identificirati neke od načina na koje se povijest prikazuje. • Služe se izvorima informacija kako bi odgovorili na pitanja o prošlosti na temelju jednostavnih opservacija.
3	<ul style="list-style-type: none"> • Pokazuju rastuće razumijevanje kronologije shvaćajući da se prošlost može podijeliti u različita razdoblja, prepoznajući neke od sličnosti i razlika između tih razdoblja i upotrebljavajući datume i termine. • Pokazuju znanje i razumijevanje nekih glavnih događaja, ljudi i promjena koje su proučavali. • Identificiraju neke načine na koje se povijest prikazuje. • Koriste izvore informacija na način koji je više od jednostavnih opservacija kako bi odgovorili na pitanja o prošlosti.

³⁵ Nivoi dostignuća se sastoje od ukupno 9 nivoa (*levels 1-8 + level for exceptional performance above level 8*). Svaki je nivo detaljno razrađen (vidi tablicu), a opisi uključuju tipove i raspon karakterističnih učeničkih dostignuća na pojedinom nivou; zahtjevi za učenike rastu u odnosu na prethodni nivo. Tijekom ciklusa 1 se očekuje da učenici rade unutar nivoa 1-3; očekivani nivo dostignuća većine učenika na kraju stupnja (7. god.) je 2. Tijekom ciklusa 2 rade unutar nivoa 2-5; očekivani nivo dostignuća na kraju stupnja (11 god.) je 4. Tijekom ciklusa 3 rade unutar nivoa 3-7; očekivani nivo na kraju stupnja (14 god.) je 5/6. Povijest nije dio nacionalnih testiranja koji se provode na kraju svakog stupnja školovanja (*key stage*), no može biti izborni predmet na maturi (GSCE - General Certificate of Secondary Education) koja se provodi na kraju obveznog obrazovanja (16 godina).

4	<ul style="list-style-type: none"> • Pokazuju znanje i razumijevanje činjenica o određenim aspektima povijesti Britanije i svijeta i koriste ih kako bi opisali karakteristična obilježja prošlih društava i razdoblja i identificirali promjene unutar i kroz različita razdoblja. • Opisuju neke od glavnih događaja, ljudi i promjena. Znaju navesti neke uzroke i rezultate glavnih događaja i promjena. • Pokazuju određeno razumijevanje da se neki aspekti prošlosti prikazuju i interpretiraju na različite načine. • Počinju odabirati i kombinirati informacije iz različitih izvora. Počinju izrađivati strukturirane radove, koristeći na prikladan način datume i termine.
5	<ul style="list-style-type: none"> • Pokazuju veću dubinu činjeničnog znanja i razumijevanja aspekata povijesti Britanije i svijeta. Te činjenice koriste kako bi opisali obilježja prošlih društava i razdoblja te ih počinju povezivati. • Opisuju događaje, ljude i promjene. Opisuju i povezuju događaje i promjene te navode uzroke i rezultate tih događaja i promjena. • Znaju da se neki događaji, ljudi i promjene interpretiraju na različite načine i sugeriraju moguće razloge zašto je to tako. • Koristeći svoje znanje i razumijevanje počinju evaluirati izvore informacija i identificirati one koji su korisni za određeni zadatak. Odabiru i organiziraju informacije kako bi proizveli strukturirani rad, upotrebljavajući na prikladan način datume i termine.
6	<ul style="list-style-type: none"> • Koriste činjenično znanje i razumijevanje povijesti Britanije i svijeta kako bi opisali prošla društva i razdoblja, te povezali obilježja unutar i kroz različita razdoblja. • Ispituju i objašnjavaju uzroke i rezultate događaja i promjena. • Opisuju i počinju analizirati zašto postoje različite povijesne interpretacije događaja, ljudi i promjena. • Koristeći svoje znanje i razumijevanje, identificiraju i evaluiraju izvore informacija, koje koriste kritički da bi došli do zaključaka i argumentirali ih. Odabiru, organiziraju i primjenjuju relevantne informacije kako bi proizveli strukturirani rad, upotrebljavajući na prikladan način datume i termine.
7	<ul style="list-style-type: none"> • Stvaraju poveznice između činjeničnog znanja i razumijevanja povijesti Britanije i svijeta. • Koriste te veze kako bi analizirali odnos između obilježja određenih razdoblja i društava, te uzroke i rezultate događaja i promjena. • Objašnjavaju kako i zašto nastaju različite povijesne interpretacije. • Učenici pokazuju određenu nezavisnost u istraživanju, upotrebljavajući svoje znanje i razumijevanje kako bi kritički identificirali, evaluirali i upotrebljavali izvore informacija. Ponekad samostalno dosižu zaključke koje mogu dokazati i potkrijepiti. • Odabiru, organiziraju i upotrebljavaju relevantne informacije kako bi proizveli dobro strukturirane naracije, opise i objašnjenja, upotrebljavajući na prikladan način datume i termine.

8	<ul style="list-style-type: none"> • Koriste svoje činjenično znanje i razumijevanje povijesti Britanije i svijeta kako bi analizirali odnose između događaja, ljudi i promjena, te između obilježja različitih prošlih društava i kultura. • Njihova objašnjenja uzroka i rezultata događaja i promjena smještena su u širi povijesni kontekst. • Analiziraju i objašnjavaju različite povijesne interpretacije i počinju ih evaluirati. • Koristeći svoje povijesno znanje i razumijevanje, kritički upotrebljavaju izvore informacija, provode povijesna istraživanja i samostalno dolaze do zaključaka koje mogu dokazati i potkrijepiti. • Odabiru, organiziraju i upotrebljavaju relevantne informacije kako bi dosljedno proizvodili dobro strukturirane naracije, opise i objašnjenja, upotrebljavajući na prikladan način datume i termine.
Exceptional performance	<ul style="list-style-type: none"> • Koriste svoje široko i detaljno činjenično znanje i razumijevanje povijesti Britanije i svijeta kako bi analizirali odnose i veze između različitih događaja, ljudi, ideja i promjena te između obilježja različitih prošlih društava i kultura. Objašnjenja i analize uzroka i rezultata događaja i promjena dobro su utemeljena i smještena u širi povijesni kontekst. • Analiziraju veze između događaja i procesa koji su se dogodili u različitim zemljama i u različitim razdobljima. • Donose uravnotežene prosudbe utemeljene na njihovom razumijevanju povijesnog konteksta o vrijednosti različitih interpretacija povijesnih događaja i razvoja. • Na temelju svojeg znanja i razumijevanja, kritički upotrebljavaju izvore informacija, provode povijesna istraživanja, razvijaju argumente kojima podupiru svoje zaključke te samostalno dosižu uravnotežene zaključke koje mogu dokazati i potkrijepiti. • Odabiru, organiziraju i primjenjuju raznovrsne i relevantne informacije kako bi dosljedno proizvodili dobro strukturirane naracije, opise i objašnjenja, upotrebljavajući na odgovarajući način datume i termine.

U engleskom obrazovnom sustavu postoji **vanjska evaluacija** znanja. Učenička postignuća na kraju prva tri ciklusa (*Key stages 1-3*) procjenjuju se pismenim testovima iz engleskog jezika i matematike, dok povijest nije dio tih nacionalnih testiranja. Na kraju obveznog obrazovanja (16 godina) provodi se vanjska evaluacija znanja ili ispit kojim se dobivaju određene kvalifikacije (GSCE – General Certificate of Secondary Education), pri čemu povijest može biti jedan od izbornih predmeta.

3. Austrija, Mađarska, Slovenija

Treću skupinu čine tri srednjoeuropske zemlje – Austrija, Mađarska i Slovenija – čiji su obrazovni sustavi potekli iz slične tradicije poučavanja, ali su u sadašnjim trendovima otišle u različitim smjerovima. Za razliku od Austrije koja pokazuje veću sklonost zadržavanja uvriježenih načina obrazovanja, u Mađarskoj je i Sloveniji je, kao tranzicijskim zemljama, zamjetna snažnija potreba za promjenama. U Mađarskoj se

čak može uočiti tendencija prema prema eksperimentiranju što je ponekad dovodilo do kaotičnih situacija³⁶ U Sloveniji su se promjene nakon 1990. odvijale postupno, iako se u slovenskom programu povijesti može uočiti jugoslavensko naslijeđe koji se očituje u preskriptivnosti kada je riječ o definiranju sadržaja.

*Austrija*³⁷

U Austriji su od 1. do 4. razreda osnovne škole (*Volksschule*) povijesni sadržaji dio obveznog predmeta *Sachunterricht* (ekvivalent predmetu *Priroda i društvo* u prva četiri razreda hrvatske osnovne škole). Nastava ovog predmeta osposobljava učenike za razumijevanje svijeta u kojem žive. Predmet obuhvaća sljedeća područja: *Društvo, Priroda, Prostor, Vrijeme, Gospodarstvo, Tehnika*. Povijesni sadržaji mogu se naći prvenstveno unutar područja *Vrijeme*, a odnose se na razvijanje povijesnog mišljenja na sadržajima bliskima iskustvu učenika (snalaženje u vremenu, sjećanja i iskustva ljudi iz djetetova okruženja, stare zgrade i spomenici kao svjedočanstvo prošlosti, prošlost mjesta u kojem dijete živi, posjeti muzejima itd.).

U višim razredima različitih tipova škola za osnovno obrazovanje (*Volksschule – Oberstufe, Allgemeine Hochschule - AHS i Hauptschule*) postoji zaseban i obavezan predmet koji se naziva Povijest i društvene znanosti (*Geschichte und Sozialkunde*). Proučava se u 2. razredu (od pojave čovjeka do kraja srednjeg vijeka), 3. razredu (od početka novog vijeka do kraja Prvoga svjetskog rata) i 4. razredu (od kraja Prvoga svjetskog rata do sadašnjosti). Nastava ovog predmeta shvaća se kao susret s prošlošću vlastitog i drugih kulturnih krugova. Doprinosi učeničkom orijentiranju u prostoru i vremenu te pronalaženju identiteta u pluralističkom društvu, dok upoznavanje različitih modela ljudske egzistencije u prošlosti treba voditi razumijevanju i toleranciji prema drugima u sadašnjosti. Program predmeta donosi sadržaje i teme koji pripadaju tzv. *jezgri (Kernbereich)*. To su obvezni sadržaji za koje je predviđeno dvije trećine ukupne satnice predmeta. Prilikom izrade plana, škole trebaju voditi računa i o tzv. proširenim sadržajima (*Erweiterungsbereiche*), za koje je unutar satnice predviđeno 5-10 sati ili %; njih škola može samostalno planirati.

U prva četiri razreda za sve predmete, pa tako i za *Sachunterricht*, vrijede **opći ciljevi** obrazovanja (*Allgemeines Bildungsziel*) za osnovnu školu (*die Grundschule*). U programima za AHS i Hauptschule postoje **zajednički ciljevi obrazovanja koji vrijede za sve predmete (Aufgabenbereiche der Schule** = područje zadaća škole). U dijelu koji se odnosi na predmet *Geschichte und Sozialkunde* navode se specifične **predmetne zadaće** obrazovanja i učenja (*Bildungs- und Lehraufgabe*).

36 Analizirani dokument odnosi se na model u kojem osnovno obrazovanje traje 8 godina, a srednjoškolsko 4 godine. Tijekom razdoblja reformi u 1990-im godinama, u Mađarskoj je istovremeno primijenjen i model 6 + 6. O tome više u Bihari, 2003.

37 Ova je analiza izrađena na temelju sljedećih dokumenata: *Lehrplan der Volksschule, Lehrplan AHS, Lehrplan Hauptschule*, Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur, Wien, 2001, <http://www.bmbwk.gv.at/>

Tablica 8:
Ciljevi nastave povijesti u Austriji

Ciljevi	
Sachunterricht	<p>Opći ciljevi obrazovanja koji vrijede za sve predmete:</p> <ul style="list-style-type: none"> • individualni razvoj pojedinih učenika/učenica • razvoj želje za učenjem, vještina, interesa i sklonosti • razvoj učeničkog samopouzdanja • izgradnja socijalnih vještina (zajednički rad, poštovanje pravila i normi, kritičke vještine, itd.) • razvoj jezičnih vještina (komunikacija, izražavanje) • razvoj temeljnih spoznaja, vještina i sposobnosti.
Geschichte und Sozialkunde	<ul style="list-style-type: none"> • Stjecanje znanja o temeljnim područjima kojima se bavi nastava povijesti (politika/vlast, društvo, gospodarstvo, kultura). • Vremenska dimenzija kao temelj razumijevanja povijesti (genetičko-kronološki način gledanja; horizontalni i vertikalni presjek) • Povezivanje univerzalnog, nacionalnog, lokalnog i regionalnog, tj. uvid u europsku i svjetsku povijest s obzirom na regionalni razvoj u povijesti Austrije • Odnos sa sadašnjošću i političko obrazovanje kao prilog odgoju za demokraciju, mir i toleranciju. • Razumijevanje postupaka povjesničara i izgradnja povijesne svijesti. • Razjašnjavanje suvremenih gospodarskih, društvenih, političkih i kulturnih fenomena kroz povijesni razvoj. • Multiperspektivni način gledanja. • Vještine i tehnike poput orijentacije u vremenu, usvajanja pojmovnog instrumentarija koji omogućava procjenjivanje povijesnih informacija, samostalno vrednovanje informacija, itd.

Predmet *Sachunterricht* poučava se od prvog do četvrtog razreda po 3 sata tjedno. Predmet *Geschichte und Sozialkunde* uči se u drugom, trećem i četvrtom razredu po 2 sata tjedno.

Prilikom izrade plana pojedine škole, te planiranja svakog predmeta, treba voditi računa o povezivanju i prožimanju nastave pojedinih predmeta (*fäherverbindender und fächerübergreifender Unterricht*). Svaki predmet, pa tako i *Geschichte und Sozialkunde*, pridonosi jednom od 5 obrazovnih područja (*Bildungsbereiche*) koja prožimaju sve predmete: “jezik i komunikacija”, “čovjek i društvo”, “priroda i tehnika”, “kreativnost i stvaranje”, “zdravlje i kretanje”.

U svim programima postoje **zajednička didaktička načela** za sve predmete o kojima treba voditi računa prilikom planiranja i provođenja nastave, te **specifična didaktička načela** za svaki predmet. Za povijesne sadržaje unutar predmeta *Sachunterricht* posebno se naglašava orijentacija u vremenu unutar okvira učeničkog iskustva, te različiti oblici rada i učenja poput prikupljanja, sređivanja i uspoređivanja informacija, opisivanja, igranja uloga te doticaj sa različitim svjedočanstvima o prošlosti. U okviru

predmeta *Geschichte und Sozialkunde* ističe se relevantnost za sadašnjost, egzemplarnost, prilog političkom obrazovanju, regionalni aspekt i povezivanje predmeta, dok prilikom raščlanjivanja sadržaja treba voditi računa o sistematičnosti, uzdužnom presjeku, te kronološkom i prostornom učvršćivanju fenomena koji se obrađuju. Dokument osobito naglašava vezu sa sadašnjošću pa upućuje da pitanja koja se postavljaju trebaju odražavati iskustva, probleme i spoznajne interese sadašnjosti. No, istovremeno napominje da se povijesne pojave ne smiju prosuđivati prema današnjim kriterijima, već razjašnjavati u onovremenom kontekstu. Ističe se *usporedba* (sličnosti i razlike) kao važno pomoćno sredstvo za razvoj kritičke povijesne svijesti te naglašava kako povijesno učenje uvijek uključuje multiperspektivni način gledanja. Kao važno načelo ističe se i zornost, pa se navodi kako znanstvene pojmove treba konkretizirati i objašnjavati u skladu s dobi učenika, a zorno poučavanje povijesti treba provesti kroz različite medije, razgovore sa svjedocima, uporabu novih tehnologija, posjetima muzejima i izložbama. Također treba stvoriti mogućnosti da učenici/učenicice uče kroz projektnu nastavu i učenje kroz istraživanje. Važno mjesto u dokumentu ima razvoj komunikacijskih kompetencija te razvoj kulture diskusije kroz sve predmete, pa tako i nastavu povijesti.

Evaluacija (u smislu vanjske evaluacije znanja) nije dio nastavnog programa, već se navode samo opće upute za ocjenjivanje učenika u svim predmetima.

*Mađarska*³⁸

U Mađarskoj na razini razredne nastave (od 1. do 4. razreda) ne postoji zaseban predmet povijest, ali se povijesni sadržaji u manjoj mjeri javljaju u sklopu predmeta Okoliš (*Environment*). U sklopu tog predmeta se poučava samo o povijesti lokalne sredine te o osnovnim povijesnim konceptima prostora, vremena i promjena. Od 5. do 8. razreda postoji predmet Povijest i građanski odgoj (*History and citizenship*), u gimnazijama predmet Povijest (*History*), a u strukovnim školama Povijest i građanski odgoj (*History and citizenship*).

Okvirnim kurikulumom definiraju se jedinstveni ciljevi nastave za obje osnovne etape školovanja (1-4. razred i 5-8. razred), te minimalna postignuća na završnim etapama pojedinih ciklusa školovanja. Na prvoj razini osnovnog obrazovanja (1-4. razred) to su: razvijanje interesa i spoznajne otvorenosti, učenja i razumijevanja; prijelaz iz odgoja na predškolskoj razini usmjerenog na igru prema školi usmjerenoj na učenje; otvorenost za impulse iz okoline, prirode, međuljudskih odnosa i vrijednosti društva u širem smislu. Škola treba štiti dječju želju za igrom i promovirati njihov prirodni razvoj i sazrijevanje. Ova etapa obrazovanja treba graditi interes za istraživački pristup, odgovornost, poticati obogaćivanje emotivnih sposobnosti mladih učenika preko motiviranog rada. Trebala bi također pružati modele za stjecanje znanja, pristupa usmjerenog na rješavanje problema i utemeljiti navike učenja. Pedagoški rad treba biti usmjeren na razvijanje osjećaja za moralne vrijednosti i

38 *Framework Curricula for Primary Education*, on behalf of Ministry of Education, Dinasztia Publishing Company, Budapest, 2000.

individualni razvoj učenika. Također se ističe da bi nastava djeci trebala omogućiti stjecanje, uvježbavanje i razvijanje vještina, te omogućiti korištenje stečenog znanja. Kao ključna područja razvoja ističu se: *Usklađen duhovni i fizički razvoj, Poticanje procesa socijalizacije, Uspostava temelja opće pismenosti.*

Na drugoj razini općeg obrazovanja (5-8. razred) nastavljaju se obrazovni i odgojni procesi iz prve etape: razvoj vještina i znanja, priprema za nastavak školovanja, usklađen i konstruktivan odnos s okolinom, pomoć u samospoznaji, vještine suradnje, snaga volje, spremnost na pomoć, solidarnost, vrijednosti demokracije, definiranje pojmova individualnog i javnog interesa, manjine i većine, važnost odnosa u zajednici, priprema za život u skladu s vladavinom prava, pravima i obvezama, osjećaj nacionalne i etničke tradicije. Također se ističe razvijanje nacionalnog identiteta ali i osjećaj pripadnosti Europi te poštivanje tradicije drugih naroda. Ključna područja razvoja podudaraju se s prethodnom fazom.

U kurikulumu za 5-8. razred povijest se općenito definira kao akumulirano znanje o prošlosti, kolektivno pamćenje ljudskog roda koje čini temelj ljudskog identiteta (nacionalnog, europskog i univerzalnog). Primarni zadatak predmeta Povijest i građanski odgoj (*History and citizenship*) jest razvijanje povijesnog mišljenja, tj. shvaćanja da je svaka komponenta ljudske kulture rezultat procesa akumulacije te razumijevanja kontinuiteta, promjena i transformacija u povijesti, što učenicima treba omogućiti i razumijevanje sadašnjosti.

Ciljevi i zadaci nastave povijesti definirani su detaljno i opširno od 5. do 8. razreda. Navode se Nove aktivnosti (*New activities*) koje su za svaki razred podijeljene u četiri skupine: *Vještine učenja i diskusije, Verbalno izražavanje, Orijentacija u vremenu, Orijentacija u prostoru.* U programu su također okvirno navedeni i sadržaji (teme) za pojedine razrede, a raspoređeni su kronološki od 5. do 8. razreda.³⁹ Na kraju svakog razreda navode se i nužni preduvjeti za prelazak u sljedeći razred (*Prerequisites of moving ahead*) u obliku **minimalnih učeničkih kompetencija.**

Tablica 9:
Minimalne učeničke kompetencije u mađarskom kurikulumu povijesti nužne za prelazak na sljedeću razinu školovanja

Učeničke kompetencije	
5. razred	Učenici razlikuju različite povijesne izvore; znaju povijesnu priču prikazati kronološki; poznaju mjesta i osobe povezane s različitim povijesnim događajima; koriste se terminologijom predviđenom u kurikulumu; pronalaze lokacije događaja na karti; postavljaju pitanja vezana uz obrađivane teme; prepoznaju razliku između fikcije i stvarnih događaja; znaju provesti jednostavne kronološke izračune.

³⁹ U 5. razredu se teme odnose na razdoblje od prapovijesti do ranog novog vijeka, u 6. razredu obuhvaćaju razdoblje srednjeg i ranog novog vijeka, u 7. razredu razdoblje od 18. st. do kraja Prvoga svjetskog rata, te u 8. razredu 20. stoljeće.

6. razred	Učenici prepoznaju slike, stvari i zgrade tipične za određena razdoblja; prisjećaju se informacija o određenoj temi uz pomoć nastavnika; znaju ispričati naučenu priču koristeći terminologiju iz kurikuluma te u njoj istaknuti najvažnije točke; na povijesnoj karti prepoznaju određena razdoblja i izračunavaju udaljenost.
7. razred	Učenici znaju načiniti sažetak određene teme, održati kratku prezentaciju na zadanu povijesnu temu na temelju literature, interpretirati grafikone i dijagrame te jednostavnije izvore uz nastavnikovu pomoć; poznaju nazive, kronološki redoslijed i osnovne karakteristike povijesnih razdoblja; znaju zbog čega su značajne osobe koje se spominju u kurikulumu; prepoznaju veze između događaja određenog razdoblja s datumima i mjestima; uspoređuju karte određenih razdoblja; znaju odrediti jesu li osobe iz mađarske i svjetske povijesti međusobno suvremene ili ne.
8. razred	Učenici znaju načiniti prezentaciju na temelju istraživanja u knjižnici; upoznati su s događajima u drugim europskim regijama koji su se događali paralelno s nekim najvažnijim događajima u mađarskoj povijesti; prepoznaju veze između povijesnih događaja i osnovnih etapa tehnološkog razvitka; poznaju najvažnije prekretnice u mađarskoj i svjetskoj povijesti 20. stoljeća te se mogu prisjetiti odgovarajućih datuma; nabrajaju osnovne karakteristike demokracije i diktature; uspoređuju izvore koje se odnose na neke važne događaje; poznaju temeljne elemente suvremenog mađarskog političkog i pravnog sustava; znaju smjestiti događaje iz svoje okoline ili mjesta stanovanja u širi kontekst.

U analiziranom dokumentu određen je **minimalni broj sati** ali se na taj način zapravo određuje namjena preko 90% svih sati nastave (u nekim razredima čak i do 98%), pa ne postoji značajna mogućnost izbornosti. Za predmet Okoliš (*Environment*) namijenjeno je u prvom i drugom razredu 37 sati godišnje, a u trećem i četvrtom razredu 74 sata godišnje. Za predmet Povijest i građanski odgoj (*History and citizenship*) namijenjeno u petom i šestom razredu 74 školska sata godišnje (od ukupno 924 sata, što čini 8%), u sedmom i osmom razredu također 74 sata (od ukupno 1017 sati, što čini 7,3%). U višim srednjim školama je predmetu namijenjeno u devetom i desetom razredu 74 sata (od 1110 – 6,7%), u 11. razredu – 111 sati (od 1110 – 10%), u 12. razredu – 96 sati (od 960 sati – 10%).

Didaktičkim smjernicama definirano je da se u dobi od 10-12 godina nastava povijesti treba temeljiti na pričanju zanimljivih priča te analizi slika, no istovremeno se naglašava da pričanje priča ne treba zamijeniti povijest, već za nju čini temelj. Učenici trebaju stvarati svoje zaključke i generalizacije te smjestiti ih u odgovarajući kontekst povijesnog znanja. U višim razredima (7. i 8. razred) o povijesti treba poučavati na složeniji način, na višem stupnju generalizacije i u složenijim relacijama, iako dob učenika još uvijek zahtjeva zanimljive priče. Učenici primjenjuju osnovnu povijesnu terminologiju, snalaze se u prostoru i vremenu te razumijevaju prošlost. Nastava povijesti se također promatra kao predmet koji pridonosi razvoju raznovrsnih učeničkih vještina. Učeci povijest, učenici trebaju naučiti o različitim načinima prikupljanja i uporabe informacija te samostalno interpretirati različite izvore znanja (priče, slike, masovni mediji, jednostavni statistički

podaci, grafikoni, artefakti i drugo). Nadalje, nastava povijesti pridonosi razvoju učeničkog kritičkog mišljenja: učenici kritički sagledavaju informacije, razlikuju činjenice od stavova te na temelju toga izvode vlastite zaključke. Kroz nastavu povijesti razvijaju se učeničke sposobnosti izražavanja vlastitih stavova u govoru i pismu te vještine učenja i diskusije. Konačno, nastava povijesti pridonosi učeničkom razumijevanju sadašnjosti u cilju aktivnog sudjelovanja u demokratskom životu zemlje.

Povijest je na **maturi**, uz mađarski jezik, matematiku i strani jezik, obavezan predmet.

*Slovenija*⁴⁰

U slovenskom obrazovnom sustavu povijesni sadržaji mogu se pronaći u nastavi sljedećih predmeta: Upoznavanje okoliša (*Spoznavanje okolja*) od prvog do trećeg razreda; Društvo (*Družba*) u četvrtom i petom razredu i Povijest (*Zgodovina*) od šestog do devetog razreda. Sva tri predmeta su obvezni predmeti.

Upoznavanje okoliša (*Spoznavanje okolja*) je predmet koji obuhvaća sadržaje različitih znanstvenih područja: *prirodoslovlje, družboslovlje, tehničko područje*. Otprilike odgovara predmetu Priroda i društvo u prva četiri razreda hrvatske osnovne škole. Sadržaji se temelje na osnovnim pojmovima koji omogućavaju nadogradnju u predmetima koji se pojavljuju u druge tri godine (*Naravoslovlje in tehnika* i *Družba*), te u predmetima u posljednje tri godine. Predmet je jedan od temeljnih nositelja spoznajnog razvoja u prve tri godine osnovne škole.

Društvo (*Družba*) je predmet koji sadržava **ciljeve** s područja geografije, sociologije, povijesti, etnologije, psihologije, ekonomije, politike, etike, estetike... Namjena predmeta je spoznavanje odnosa između pojedinca, društva i okoliša. U ovom se predmetu nadograđuju i proširuju ciljevi, sadržaji i aktivnosti koje su učenici spoznavali i primjenjivali od prvog do trećeg razreda u predmetu Upoznavanje okoliša (*Spoznavanje okolja*). Nadogradnja spoznaja stečenih u predmetu Društvo (*Družba*) nastaviti će se u povijesti i zemljopisu od šestog do devetog razreda, te u sedmom i osmom razredu u predmetu Etika (*Etika*).

Predmet Povijest (*Zgodovina*) se uči od petog do osmog razreda osnovne škole i pripada obveznim općeobrazovnim predmetima. Poučava se od šestog do devetog razreda. Njegova je osnovna **svrha** poticanje učeničkog interesa za upoznavanje prošlosti i interes za novo kroz poučavanje učenika najvažnijim događajima, pojavama i procesima pojedinačnih razdoblja ljudske povijesti. Pritom se posebno ističe spoznavanje prošlosti kao orijentacija za život u sadašnjosti i budućnosti, usvajanje vrijednosti, razvijanje osjećaja za pripadnost zajednici, oblikovanje povijesnog mišljenja i osobni razvoj, oblikovanje slovenske nacionalne svijesti i identiteta, razvoj učeničkih pozitivnih navika i usvajanje vrijednosti.

40 Ova je analiza izrađena na temelju tri nastavna programa: *Učni načrt: Spoznavanje okolja, Učni načrt: Družba, Učni načrt: Zgodovina*. Velajvni učni načrti (veljača 2005), http://www.mszs.si/slo/solstvo/os/ucni_nacrti/os/9letna/ucni_nacrti/skupni_predmeti.asp

U slovenskom programu (*Učni načrt*) za sva tri predmeta **ciljevi** su podijeljeni na *opće*, koji određuju opće usmjerenje predmeta, i *operativne*, koji su za sva tri razreda prikazani u tablici zajedno s temeljnim sadržajima za svaku tematsku cjelinu. Sva tri programa sadrže kataloge znanja. Unutar *kataloga znanja* posebno se navode *temeljni i minimalni standardi znanja* koji se vezuju uz ocjenjivanje znanja, što je ipak izrije- kom navedeno samo za predmet Društvo (*Družba*).

Za Upoznavanje okoliša (*Spoznavanje okolja*) od prvog do trećeg razreda nami- jenjeno je 315 sati (105 sati godišnje ili 3 sata tjedno), no nije određen **broj sati** nastave namijenjeno pojedinom području. Predmetu Društvo (*Družba*) pripada 175 sati ili 70 sati u četvrtom razredu (2 sata tjedno) i 105 sati u petom razredu (3 sata tjedno). Predmetu Povijest namijenjeno je od šestog do devetog razreda ukupno 239 sati, ili 35 sati u šestom razredu (1 sat tjedno), te 70 sati u sedmom, osmom i devetom razredu (po 2 sata tjedno).

U sva tri predmeta snažno se naglašavaju **aktivne metode rada**, istraživačko učenje, problemska i projektna nastava, terenska nastava, suradničko učenje, igre i simulacije, razgovor. Smisao takvog učenja je pamćenje činjenica, ali i razvijanje sposobnosti i vještina. U povijesti je to osobito samostalni rad s povijesnim zemljovidom, izvorima, slikovnom građom, udžbenikom i drugom stručnom literaturom. Tako se učenici motiviraju i uvode u metodologiju rada i osposobljavaju za samostalni rad i samoobra- zovanje, buduće rješavanje dilema i problema u profesionalnoj djelatnosti i životnim situacijama. Aktivne metode rada trebaju biti sastavni dio svih triju faza nastavnog procesa: faze učenja i poučavanja, ponavljanja i utvrđivanja znanja, te ocjenjivanja.

Tablica 10:

Ciljevi nastave triju predmeta u slovenskom kurikulumu u kojima se javljaju povi- jesni sadržaji: *Upoznavanje okoliša* (1-3. razred), *Društvo* (4-5. razred) i *Povijest* (6-9. razred).

Predmeti	Ciljevi
Upoznavanje okoliša	Opći ciljevi predmeta koji se odnose na povijesne sadržaje: <ul style="list-style-type: none"> • stjecanje spoznaja da se ljudi i društvo mijenjaju tijekom vremena • upoznavanje različitih pisanih i usmenih izvora saznanja o prošlosti • upoznavanje s lokalnom prošlošću te s važnijim događajima u prošlosti.
Društvo	Opći ciljevi predmeta koji se odnose na povijesne sadržaje: <ul style="list-style-type: none"> • upoznavanje učenika sa životom i kulturom ljudi u prošlosti (naročito u vlastitom kraju) i usporedba sa životom i kulturom u sadašnjosti • upoznavanje s primjerima iz slovenske (mađarske, talijanske) kulturne tradicije i oblikovanje svijesti o slovenskoj državnoj pripadnosti • orijentacija u vremenu • učenici razvijaju aktivne oblike rada i istražuju prošlost pomoću različitih izvora informacija • uče se poštivanju različitosti slovenskog etničkog prostora.

Povijest	<p>Ciljevi nastave povijesti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Učenici upoznaju najvažnije događaje iz opće i nacionalne povijesti te razvijaju svijest o nacionalnom identitetu i državnoj pripadnosti. • Upoznaju se sa životom, radom i mentalitetom ljudi u pojedinim povijesnim razdobljima te o promjenama kroz vrijeme. • Upoznaju i razvijaju razumijevanje i poštovanje za različite kulture, vjere, rase i zajednice. Dobivaju znanja o nacionalnoj i općoj kulturi, shvaćanje europskih kulturnih i civilizacijskih životnih vrijednosti. • Na primjerima iz zavičajne povijesti shvaćaju značaj čuvanja slovenskih kulturnih tradicija. • Razvijaju povijesno mišljenje kao sredstvo razumijevanja suvremenog svijeta. Dobivaju sposobnost povijesnih prostornih i vremenskih predodžbi te uče kako pravilno upotrebljavati osnovnu povijesnu terminologiju. • Upoznaju se s ulogom izvora i literature u objašnjavanju prošlosti, osposobljavaju se za jednostavnu upotrebu povijesnih karata, slikovne građe i teksta i razvijaju sposobnost uporabe jednostavnih metoda povijesnog istraživanja. • U vezi sa školskom knjižnicom, arhivom i muzejom dobivaju osnovna znanja potrebna za pronalaženje povijesne i popularno-povijesne literature. • Uče se kritičkom prosuđivanju povijesnih događaja, raznovrsnih poruka i aktualnih događaja. • Stječu vještine usmenog, pismenog i ilustrativnog priopćavanja povijesnih informacija. • Na povijesnim primjerima razvijaju shvaćanje vrijednosti važnih za autonoman skupni rad i život u pluralističkom i demokratskom društvu (tolerancija, otvorenost, miroljubivost, tolerantno slušanje tuđega i argumentiranje vlastitog mišljenja, suradnja, poštovanje temeljnih ljudskih prava i dostojanstva). • Dobivaju radne navike: točnost, sistematičnost, ustrajnost.
----------	--

Posebno se naglašava primjena terenske nastave, povijesnih ekskurzija, posjeta muzejima te uključivanje aktualnih događaja u nastavu. Prvo se smatra važnim za razvijanje ispravnog odnosa prema vrednovanju i čuvanju kulturne baštine, dok se aktualizacija znanja drži neophodnom jer se učenici tako pripremaju za snalaženje u suvremenom svijetu.

Prema uputama u dokumentu, učitelji trebaju poštivati individualne razlike među učenicima te upotrebljavati različite oblike i metode rada. Ističe se kako je za učenje i motivaciju važno razvijati u učenika osjećaj uspješnosti te dati im pravovremenu povratnu informaciju i sugestiju kako poboljšati rezultate. Učenici također trebaju imati dovoljno mogućnosti da i sami provjeravaju svoje znanje.

U predmetu Povijest (*Zgodovina*) su nastavni sadržaji raspoređeni kronološki-progresivno, no učiteljima se ostavlja mogućnost da ih obrade na monografski način. Naglašavaju se također **međupredmetne veze** naročito sa slovenskim jezikom, zemljopisom, glazbenim, likovnim i tehničkim odgojem, te školskom knjižnicom.

Za predmet Upoznavanje okoliša (*Spoznavanje okolja*), **praćenje i ocjenjivanje** učenika dio je *Didaktičkih preporuka* te se naglašava njegova uloga u učenju. Praćenje i ocjenjivanje učenika u prve tri godine je pismeno. Prilikom provjeravanja i ocjenjivanja

učitelj/učiteljica treba obratiti pozornost na to kako učenici razumiju i uvažavaju upute, sudjeluju u različitim oblicima rada, poštuju mišljenja drugih sudionika u grupi, izlažu i pišu, upotrebljavaju različite izvore, literaturu, pomoćna sredstva, zemljovide, itd. Prilikom provjeravanja i ocjenjivanja ne smije se zaboraviti na djetetovu želju za znanjem, originalnost i snalažljivost. Unutar *Kataloga znanja* navode se *temeljni standardi znanja po završetku poučavanja predmeta* i *minimalni standardi znanja* za svaki pojedini razred. No, oni su uglavnom orijentirani na znanja koja učenici trebaju usvojiti, dok su vještine koje su prisutne u uvodu tek manjim dijelom prisutne u standardima.

U predmetu Društvo (*Družba*) se katalog znanja izrijekom veže uz **ocjenjivanje**. U predmetu Povijest (*Zgodovina*) navode se elementi provjeravanja i ocjenjivanja (kao dio *Didaktičkih preporuka*). To su *priopćavanje, sposobnost vremenskih i prostornih povijesnih predodžbi* i *povijesno mišljenje*. Također postoji i katalog znanja. Na kraju osnovne škole postoji i **vanjska evaluacija** znanja koja je važna za upis u srednju školu, a povijest može biti opcionalni predmet. No, vanjska evaluacija nije dio analiziranog Nastavnog programa (*Učni načrt*).

*Nizozemska*⁴¹

Nizozemska na nacionalnoj razini nema propisani kurikulum u smislu u kojem se to podrazumijeva u Hrvatskoj. Nizozemski dokument koji je upotrijebljen u ovoj analizi najokvirniji je i najsžetiji od svih proučavanih dokumenata te je na temelju njega teško ponuditi detaljnije zaključke. Najzanimljiviji je u tom primjeru način na koji se definiraju očekivana učenička postignuća te način na koji su istaknute ključne vještine koje treba razvijati kroz sve predmete, pa tako i kroz nastavu povijesti.

U prvom ciklusu obveznog osnovnog obrazovanja (*Compulsory education, Primary school*) koje obuhvaća djecu od 5 do 12 godina propisuje se minimalni broj predmeta koji se poučavaju. Među njima je i Povijest (*History*). U nižoj srednjoj školi (*Compulsory lower secondary education*) koja obuhvaća djecu od 12 do 15 godina, Povijest i politika (*History and politics*) je jedan od 15 obveznih predmeta. Pripada predmetnom području Orijentacija na čovjeka i svijet (*Orientation on man and the world*) koje osim Povijesti (*History*) obuhvaća i Geografiju (*Geography*), Društvo (*Society*), Zdravlje i socijalno ponašanje (*Healthy and social behaviour*), Proučavanje prirode (*Nature study*), Tehnologija (*Technology*) i Okoliš (*The environment*).

Didaktičke smjernice za predmet Povijest (*History*) naglašavaju razumijevanje sadašnjosti kroz proučavanje prošlosti te razvoj učeničkih vještina kroz proučavanje prirode povijesti kao discipline. Budući da je svijet u kojem učenici žive rezultat pojava, događaja, procesa i osoba iz prošlosti, učenici bi radi boljeg razumijevanja sadašnjosti trebali obrađivati određene detalje iz prošlosti, što treba rezultirati boljim znanjem i razumijevanjem povijesnih pojava. S obzirom na prirodu povijesti (možemo je upoznati samo indirektno preko izvora) valja se usredotočiti na proces stvaranje povijesnog prikaza koji

41 Attainment Targets For Compulsory Education, http://www.minocw.nl/english/education/doc/Kerdoelen_basisonderwijs_Engels.doc, veljača, 2005.

bi trebao biti što bliži povijesnoj stvarnosti. Zato u sklopu predmeta učenici trebaju pronalaziti i strukturirati informacije o prošlosti, upotrebljavati raznovrsne povijesne izvore, uspoređivati informacije iz različitih izvora, razlikovati uzroke i posljedice, prepoznavati sličnosti i razlike između prošlosti i sadašnjosti, razvijati osjećaj za kontinuitet i promjene u vlastitom životu i povijesti društva, te znati predstaviti svoje rezultate.

Ciljevi predmeta Povijest (*History*) definirani su u okviru **očekivanih postignuća** (*attainment targets*) u dva područja (*domains*). Unutar prve domene povijest je definirana kroz razvoj povijesne svijesti koja se postiže kroz spoznavanje osnova kronologije te razumijevanje prirode povijesnih izvora. Unutar druge domene, koja se odnosi na povijesne događaje, procese i osobe, u desetak natuknica navode se osnovni sadržaji koje učenici trebaju proučavati.

Tablica 11:
Očekivana postignuća (*attainment targets*) u nastavi povijesti u Nizozemskoj (I. domena)

Očekivana postignuća u nastavi povijesti – I. domena: Povijesna svijest	
Osnove kronologije	<ul style="list-style-type: none"> Učenici trebaju smjestiti razdoblja i događaje u vremenu, primjenjivati koncepta vremena i vremenskih razdoblja, uključujući <i>dani, tjedni, mjeseci, godišnja doba, godine, stoljeća, ere, razdoblja</i>
Rad s izvorima	<ul style="list-style-type: none"> Učenici bi trebali biti u mogućnosti konzultirati povijesne izvore; pritom su minimalni zahtjevi definirani kao priče ljudi koji su osobno sudjelovali u povijesnim događajima; ostaci prošlosti u učeničkom okolišu poput fotografija, genealoških stabala, povijesnih karata; tekstovi i ilustracije, plakati, književnost, audio-vizualni izvori
Razumijevanje prirode izvora	<ul style="list-style-type: none"> Učenici trebaju razumjeti da izvori mogu biti kontradiktorni i međusobno različiti; moraju biti svjesni da izvori pričaju vlastitu priču te da se interpretiraju u kontekstu određenog vremena, mjesta i gledišta.

No, u nizozemskom dokumentu osobito je zanimljiv način na koji su istaknute ključne **vještine** koje treba razvijati kroz sve predmete, a grupirane su u 6 tema. Ovdje valja napomenuti kako bi se, prema Poljakovoj klasifikaciji odgojno-obrazovnih ciljeva i zadataka koja je najuvriježenija u našoj nastavnoj praksi, neke od ovih vještina smatrale funkcionalnim, a druge odgojnim zadacima nastave.

Na razini osnovne škole (5-12 godina) predmeti navedeni u kurikulumu su obvezni, no škole slobodno određuju svojim školskim planovima koliko će **vremena** posvetiti pojedinom predmetu. Satovi u pravilu traju oko 60 minuta. U nižoj srednjoj školi (12-15 godina), **preporučeno vrijeme** za povijest (za 3 godine školovanja) iznosi 200 sati nastave; satovi traju 50 minuta.

Ostali elementi koji su predmet ove analize nisu zastupljeni u proučavanom dokumentu.

Tablica 12:

Ključne vještine u koje u Nizozemskoj treba razvijati kroz sve predmete, pa tako i kroz nastavu povijesti

Ključne vještine	
1. Stav prema radu:	<p>Učenici se zanimaju za svijet oko sebe i motivirani su da ga istražuju:</p> <ul style="list-style-type: none"> • postavljaju fokusirana pitanja • znaju pronaći i upotrebljavati relevantne informacije • uživaju u učenju novoga • ne odustaju ako nisu odmah uspješni
2. Rad prema planu:	<p>Učenici znaju izraditi plan i raditi na temelju njega:</p> <ul style="list-style-type: none"> • znaju formulirati cilj • znaju se orijentirati u predmetu • znaju prepoznati uzroke i posljedice u jednostavnim problemima te na temelju toga izvući zaključke • znaju organizirati i provoditi veće aktivnosti korak po korak • znaju kasnije prosuditi je li planiranje bilo uspješno • znaju prezentirati ishod svojeg rada putem usmena ili pismena objašnjenja ili izložbe
3. Uporaba raznolikih strategija učenja:	<p>Provodeći nastavne aktivnosti, učenici mogu upotrebljavati različite strategije i vještine:</p> <ul style="list-style-type: none"> • znaju postavljati ljudima fokusirana pitanja • znaju razlikovati činjenice od mišljenja • znaju pronaći i procesuirati relevantne informacije iz drugih izvora, uključujući rječnike, atlase, registre • znaju raditi zajedno s drugim učenicima, raspravljati o problemima i doći do zajedničkog rješenja • znaju kasnije prosuditi je li njihova strategija bila uspješna
4. Slika o samome sebi:	<p>Učenici uče nositi se s mogućnostima i ograničenjima vlastitih sposobnosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • imaju samopouzdanje • znaju kontrolirati svoje ponašanje • sposobni su i mogu se zauzeti za sebe same
5. Društveno ponašanje:	<p>Učenici pozitivno pridonose grupi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • odnose se jedan prema drugome s poštovanjem • ponašaju se u skladu s općeprihvaćenim standardima i vrijednostima • poštuju razlike u (vjerskim) uvjerenjima i kulturama • usuđuju se govoriti u grupi • poštuju osjećaje i želje drugih ljudi • usuđuju se pružiti podršku osobi koja u grupi ima drugačije stavove • preuzimaju odgovornost za zadatke koje treba provesti

6. Novi mediji:	<p>Učenici upotrebljavaju sredstva komunikacije, uključujući i nove medije, na odgovoran i svrsishodan način</p> <ul style="list-style-type: none"> • znaju proizvesti i urediti tekst upotrebljavajući kompjuterske programe za procesuiranje teksta • imaju opću ideju o mogućnostima (digitalnih) informacijskih medija • mogu upotrebljavati digitalne nastavne resurse uz korištenje kompjutera
--------------------	---

Njemačka

Njemački primjer karakterističan je po tome što za svaku saveznu državu postoje različiti programi. Osim toga, u trenutku analize njihovi su programi bili u procesu promjena. Stoga je u ovoj analizi proučen eksperimentalni plan za saveznu državu Nordrhein-Westfalen koji se odnosi samo na prva četiri razreda osnovne škole (*Grundschule*). U njemu povijest ne postoji kao zaseban predmet, već su povijesni sadržaji dio predmeta *Sachunterricht* koji otprilike odgovara predmetu *Priroda i društvo* u prva četiri razreda hrvatske osnovne škole.⁴²

Predmet *Sachunterricht* je obvezan i zaseban predmet u prva četiri razreda osnovne škole. **Broj sati** tjedno i godišnje nije naveden. Njegova je zadaća pomoći učenicima u razumijevanju njihova životnog okoliša te dati temelje za daljnje učenje. Interesi učenika/učenica se razvijaju u 5 različitih područja: Priroda i življenje (*Natur und Leben*), Tehnika i svijet rada (*Technik und Arbeitswelt*), Prostor i okoliš (*Raum und Umwelt*), Čovjek i društvo (*Mensch und Gemeinschaft*), Vrijeme i kultura (*Zeit und Kultur*). Upravo je ovo posljednje područje posvećeno povijesnim **sadržajima** (znanjima), te **vještinama i sposobnostima, mišljenjima i stavovima** koji se pomoću njih mogu razvijati npr. orijentacija u prostoru (podjela, tijek i mjerenje vremena, razlikovanje vremenskih razdoblja), razvoj temeljnih vještina u bavljenju tradicionalnim i novim medijima (postavljanje pitanja i prepoznavanje problema, razvijanje pretpostavki i mogućih rješenja, razmatranje i vrednovanje rezultata te argumentiranje vlastitih stavova i sl.), pronalaženje, sređivanje i prezentiranje informacija o prošlim događajima i pojavama (tekstovi, crteži, grafikoni, tabele, planovi, karte), upoznavanje i prihvaćanje različitih nacija, etnija, kultura, religija, običaja i načina života, odgovorno djelovanje unutar društva, solidarnost u društvenoj zajednici, svijest o značenju kulture i povijesti.

Dokument sadrži i **didaktička načela** koja se odnose na predmet *Sachunterricht*: Nastavnicima se sugerira primjena onih oblika učenja koji su specifični za predmet: prikupljanje i procjenjivanje informacija, rješavanje problema (problemska nastava), eksperimenti, ispitivanje ljudi i izvora, prezentacija rezultata, diskusija itd. Naglašava

42 Analiziran je eksperimentalni plan za saveznu državu Nordrhein-Westfalen (*Richtlinien und Lehrpläne zur Erprobung für die Grundschule in Nordrhein-Westfalen*) koji se odnosi samo na prva četiri razreda osnovne škole. Te planove mogu u šk. god. 2003/4. primjenjivati one škole koje žele, a od šk. god. 204/5. i 2005/6. idu u eksperimentalnu primjenu u *sve* škole. Ove smjernice i nastavni planovi zamjenjuju one iz 1985. godine.

se također razvijanje učeničkih jezičnih kompetencija. Nastava treba polaziti od životne stvarnosti učenika i učenica, od njihovih pitanja i iskustava, fenomena koji su za njih značajni i zanimljivi. Pritom se primjenjuju metode aktivnog stjecanja znanja te upotrebljavaju različiti mediji, naročito informacijska i komunikacijska tehnologija, te izvanškolsko učenje.

Kao ishodišna točka za **provjeravanje rezultata** učenja i ciljano unapređivanje učenja u interesu osiguranja tih zahtjeva navode se **obvezujući zahtjevi** (*Verbindliche Anforderungen*): Oni trebaju osigurati svakom učeniku/učenici da kroz diferenciranu nastavu postignu individualizirano napredovanje i temelje za daljnje učenje. Za predmet *Sachunterricht* definirane su temeljne **kompetencije** (znanja, vještine, vrijednosti) koje učenici trebaju ispuniti na kraju četvrtog razreda kako bi mogli nastaviti učenje na sljedećem stupnju školovanja (*Sekundarstufe I*). Kompetencije su formulisane su na srednjem nivou. Za vrednovanje uspjeha predviđa se vrednovanje usmenih prezentacija i praktičnih radova. Na povijesne sadržaje odnose se sljedeći zahtjevi:

Ostali elementi koji su predmet ove analize nisu zastupljeni se u proučavanom dokumentu.

Tablica 13:
Obvezujući zahtjevi za predmet *Sachunterricht* na kraju 4. razreda koji se odnose na povijesne sadržaje

Obvezujući zahtjevi	
Vještine i sposobnosti	<ul style="list-style-type: none"> • postavljanje pitanja, identificiranje problema i razvijanje postupka rješavanja problema • samostalno ili grupno planiranje, strukturiranje i provođenje eksperimenata i radnih postupaka • prezentacija rezultata u različitim oblicima (npr. tekstovi, bilješke, liste, tabele, ključne riječi, crteži, zidne novine, istraživački protokoli, kraći referati, web stranice) • razvijanje različitih tehnika prikupljanja informacija (anketni list, intervju, Internet-istraživanje, tiskani mediji) i korištenje različitih izvora informacija (npr. tekstovi, tabele, dijagrami, crteži) • svjesno opažanje, promatranje, opisivanje, uspoređivanje i istraživanje različitih predmeta i stanja, čitanje, korištenje i dopunjavanje skica i karata • vrednovanje različitih izvora, kritičko istraživanje i vrednovanje sadržaja različitih medija
Znanja	<ul style="list-style-type: none"> • znanja o povijesnom razvoju pojedinačnih aspekata vlastitog životnog prostora.
Mišljenja i stavovi	<ul style="list-style-type: none"> • otvorenost i želja za znanjem o društvenoj stvarnosti • svijest o odgovornosti prema bližnjima, prirodi i kulturnim dobrima • prihvaćanje drugotnosti/različitosti i otvorenost za promjene.

Komparacija predmeta i trendovi

Položaj nastave povijesti u kurikulumu

Provedena analiza dopušta zaključiti kako je povijest kao školski predmet, te povijesni sadržaji generalno, značajan element obveznog obrazovanja u europskim zemljama. Uglavnom u svim kurikulumima postoji određeni nivo obveznosti učenja povijesnih sadržaja, bilo u okviru zasebnog predmeta ili kao dijela nekog šireg predmetnog područja. Uglavnom je u većini analiziranih školskih sustava povijest obvezan i zaseban predmet barem do 14 godina starosti, ali s različitim udjelom u satnici. Obveznost predmeta varira od ciklusa do ciklusa, tj. od jedne do druge razine školovanja.

U većini slučajeva postoji model sličan onome u hrvatskim školama: povijesni se sadržaji po prvi put pojavljuju u nižim razredima osnovne škole, u sklopu predmeta poput Prirode i društva (*Spoznavanje okolja* i *Družba* u Sloveniji, *Sachunterricht* u Njemačkoj i Austriji, *Environmental and natural studies* u Finskoj, *People and society before us* u Norveškoj, *Environmental studies* u Škotskoj, *Environment* u Mađarskoj i sl.). Izuzetak je Engleska gdje od početka postoji zaseban predmet Povijest (*History*) kojemu je namijenjen određeni broj sati. Obveznost predmeta može varirati od ciklusa do ciklusa, tj. od jedne do druge razine školovanja. Predmetna nastava povijesti pojavljuje se uglavnom u višim razredima osnovne škole ili u nižoj srednjoj školi, ovisno o modelu školskog sustava u pojedinim zemljama. U oba slučaja to se odnosi na učenike u dobi od 11 do 14 godina. To znači da se većina učenika u tim državama prvi puta susreće s nastavnim predmetom povijest u dobi od oko 11 godina. U određenom broju slučajeva povijest se javlja u kombinaciji s drugim predmetima (npr. u Austriji postoji predmet koji se zove Povijest i sociologija, u Mađarskoj Povijest i građanski odgoj), dok je u pojedinim zemljama zaseban predmet unutar šireg kurikulumskog područja koje se zove Društveni predmeti ili Društvene znanosti (npr. Švedska, Norveška, Finska, Škotska i Irska).

Primjetna je razlika u načinu određivanja satnice za nastavu povijesti. U nekim se kurikulumima određuje tjedni ili godišnji broj sati (npr. Finska, Mađarska), u nekima ukupan broj sati za sve godine tijekom određenog ciklusa školovanja (Norveška), dok se u drugima iskazuje postotak vremena (satnice) namijenjenog pojedinom predmetu ili predmetnom području (Irska, Škotska). U nekim se zemljama zasebno određuje satnica za povijest (Mađarska, Slovenija), dok se u drugima definira u sklopu vremena posvećenog kurikulumskim područjima u koje povijest spada (Švedska, Irska, Škotska). U Engleskoj je definiran određen broj tema koje treba obraditi tijekom tri ili četiri godine školovanja, dok se određivanje broja sati namijenjenih predmetu prepušta školama. U nekima od analiziranih dokumenata (Nizozemska) broj sati nastave na toj razini nije određen. Najčešća je praksa da se broj sati za nastavu pojedinih predmeta/ kurikulumskih područja određuje samo na razini minimuma, a oblikovanje dijela satnice prepušta se školama. Može se ipak reći da broj sati namijenjenih nastavi povijesti varira od 1-1,5 do 2-3 sata tjedno, ovisno o razredu i o zemlji.

Definiranje svrhe i ciljeva predmeta te određivanje učeničkih postignuća (ishoda poučavanja)

U većini analiziranih dokumenata važno mjesto zauzima definiranje svrhe, ciljeva i učeničkih postignuća (zadataka, ishoda) te mjesta tog predmeta u sustavu obrazovanja učenika.⁴³ Svrha nastave povijesti najčešće se određuje kao jedan od načina za razumijevanje svijeta u kojemu se živi. Osobito se u programima Engleske, Škotske i Irske može primijetiti kako se svrha nastave povijesti definira na pragmatičan i utilitaran način, a pozornost se osobito posvećuje vještinama koje čine temelj aktivnog građanstva, zapošljavanja i cjeloživotnog obrazovanja. U svim analiziranim dokumentima su pažljivo i detaljno određeni ciljevi učenja povijesti, pri čemu se mogu uočiti sve tri ključne dimenzije: znanje i razumijevanje, sposobnosti i vještine te stavovi i vrijednosti. Analizirani materijali omogućavaju izdvajanje onih ciljeva koji se pojavljuju svim ili većini dokumenata. Oni su navedeni u tablici 14; za svaki cilj je navedeno kratko objašnjenje koje upućuje kako su ti ciljevi uglavnom definirani u programima. U ovako određenim ciljevima može se uočiti povezivanje znanja i vještina (naročito kognitivnih), te naglašavanje individualnog učeničkog razvoja kroz proučavanje povijesnih sadržaja.

Tablica 14:
Ciljevi nastave povijesti koji se pojavljuju u većini analiziranih dokumenata

Ciljevi	Kako se definiraju u programima
Stjecanje znanja o prošlim događajima	Upoznavanje najvažnijih povijesnih događaja iz opće i nacionalne povijesti. Programi skandinavskih zemalja pritom snažno naglašavaju i regionalnu perspektivu.
Razumijevanje sadašnjosti	Upoznavanje povijesti pridonosi razumijevanju sadašnjosti i suvremenog svijeta, te je temelj za razvoj perspektiva o budućnosti.
Razvoj kulturnog i nacionalnog identiteta; razumijevanje vlastite i drugih kultura	Većina programa naglašava njegovanje i razumijevanje vlastite kulture i kulturnog nasljeđa zajednice. Dio programa (engleski, švedski, finski) naglašava socijalnu, kulturnu, vjersku i etničku raznolikost društva, osobito kada je riječ o integraciji kulturnih doprinosa manjinskih zajednica. U slovenskom primjeru navodi se oblikovanje slovenske nacionalne svijesti i identiteta te čuvanje slovenskih kulturnih tradicija, ali je ovakav odabir termina izuzetak.
Razumijevanje drugih kultura, interkulturalizam i multikulturalizam	Naglašava se uloga koju proučavanje povijesti ima za upoznavanje i razumijevanje drugih kultura (što ističu svi programi), te za razvoj interkulturalne i multikulturalne perspektive (osobito karakteristično za programe skandinavskih zemalja).

⁴³ Za definiciju pojmova *svrha, cilj i zadaci* (ishodi, postignuća) vidjeti Marsh, 1994: 105, Bognar, Matijević, 2002: 151-166

Razumijevanje povijesti kao discipline	Većina programa naglašava proučavanje koncepata poput kronologije, kauzalnosti, kontinuiteta, promjene, povijesne interpretacije, zatim izgradnju povijesne svijesti, ispravnu uporabu povijesne terminologije, upoznavanje s ulogom izvora i literature, te razumijevanje prirode povijesnih izvora upoznavanje procesa prikupljanja i analize izvora
Stjecanje vještina koje čine temelj zapošljavanja i cjeloživotnog obrazovanja	Rad s povijesnim materijalima smatra se sredstvom koje omogućuje orijentaciju u suvremenim izvorima informacija. Osobito se ističu ciljevi poput pronalaženja i vrednovanja informacija, razvoja kritičkog i kreativnog mišljenja, analitičkog pristupa, rješavanja problema, argumentiranja, razvoj komunikacijskih vještina, organizacija i prezentacija povijesnih sadržaja na različite načine, razvoj radnih navika, vještine učenja, sposobnost rada u timu, informatička pismenost.
Doprinos individualnom razvoju učenika	Pronalaženje vlastitog identiteta u pluralističkom društvu, izgradnja socijalnih vještina, razumijevanje sebe samih kao pojedinaca i članova društva, razvoj učeničkog samopouzdanja, poticanje intelektualne radoznalosti.
Građanski odgoj, odgoj za mir	Povijest se u većini programa – osobito u skandinavskim zemljama – promatra kao predmet koji doprinosi građanskom odgoju učenika i aktivnom građanstvu, razumijevanju temeljnih fenomena demokratskog društva, razumijevanju ljudskih prava, razvoju tolerancije, miroljubivosti i suradnja, društvene odgovornosti.

Osim na svrsi i ciljevima, u mnogim okvirnim kurikulumima navode se *očekivana učenička postignuća* (ishodi, zadaci), kao i razine njihova ostvarivanja (*levels of achievement, attainment targets, goals to be attained*) kojima se definira napredovanje učenika. U većini predmetnih kurikuluma to se odnosi na ukupni razvoj učeničkih kompetencija (znanja, vještina, vrijednosti i stavova), a upravo je povezanost ciljeva, sadržaja i očekivanih učeničkih postignuća važan element kurikularnog pristupa oblikovanju nastave pojedinog predmeta. U predmetnim kurikulumima skandinavskih zemalja susreću se očekivana učenička *postignuća* na kojima se temelji procjenjivanje učeničkog napredovanja. Novi njemački kurikulum za prva četiri razreda osnovne škole definira *obvezujuće zahtjeve*, mađarski donosi *minimalne kompetencije* potrebne za prijelaz na sljedeću razinu obrazovanja. Slovenski nastavni plan definira *standarde znanja* koji su uglavnom usredotočeni na faktografiju koju učenici trebaju usvojiti, ali je Slovenija sa svojim fokusom na sadržaje, kao što je već rečeno, izuzetak. Kao najrazrađeniji primjeri definiranja očekivanih učeničkih postignuća mogu se istaknuti engleski i škotski kurikulum. Naglasak na ishode poučavanja osobito obilježava engleski kurikulum, iako postoje mišljenja kako nije sasvim jasno je li riječ o normativno utvrđenim ili empirijski provjerenim postignućima.⁴⁴

44 Previšić (ur.), 2007: 129

Razina središnje kontrole i autonomija nastavnika

U svojoj knjizi *Kurikulum: temeljni pojmovi* C. Marsh govori o kurikulumima temeljenima na središtu, gdje odluke donosi rukovodeće osoblje u prosvjeti, zatim o kurikulumima temeljenima na školi, gdje su škole su odgovorne za sve odluke o kurikulumu i konačno o kurikulumima usmjerenima na školu koji zauzimaju središnji položaj između centraliziranosti i decentralizacije.⁴⁵ Kad se te tri kategorije primijene na analizirane dokumente, može se zaključiti kako u njima uglavnom susrećemo prve dvije skupine, tj. u svima postoji određena razina središnjeg planiranja, no razlikuje se stupanj autonomije koji se prepušta školama. Pritom smo pratile do koje se mjere sadržaji nastave povijesti propisuju na središnjoj razini, a do koje se mjere njihov odabir i razrada prepušta školama i nastavnicima, te u kojem se omjeru dio satnice prepušta školama.

Među svim analiziranim dokumentima izdvaja se slovenski program (*Učni načrt*) koji je po detaljnosti i preskriptivnosti najbliži hrvatskom nastavnom programu. Sadržaji su kronološki raspoređeni u četiri razreda (6-9) i prilično detaljno definirani. Program osim toga sadrži i katalog znanja s temeljnim i minimalnim standardima koji se vezuju uz ocjenjivanje, a zapravo se detaljno navode sadržaji koje učenici trebaju usvojiti. Taj je primjer najbliži hrvatskom nastavnom programu. Zatim se može izdvojiti skupina zemalja u kojima su sadržaji definirani programom ali na vrlo okviran način; pritom postoje razlike u stupnju definiranosti sadržaja. U irskom, norveškom, finskom, mađarskom i austrijskom kurikulumu određeni su sadržaji za pojedine razrede, a za svaki razred se dodatno razrađuju u nekoliko natuknica (tri do deset). U Engleskoj se sadržaji navode na razini širokih tematskih cjelina za svaki ciklus, unutar kojih nastavnici biraju sadržaje na kojima će ostvarivati ciljeve, pri čemu im je ostavljena prilično velika sloboda odabira, no ipak manja nego prije uvođenja Nacionalnog kurikuluma 1991. godine, te manja nego – primjerice – u škotskom kurikulumu. Kada je riječ o definiranju sadržaja u analiziranim dokumentima, u najokvirnije programe spadaju škotski, švedski i nizozemski.: u švedskom se sadržaji definiraju u jednoj rečenici (vidi str. xxxxx), u škotskom se navodi pet povijesnih razdoblja iz kojih se biraju teme (str xxxxx), dok se u nizozemskom sadržaj definira u desetak natuknica.

Može se zaključiti kako su u većini analiziranih dokumenata obvezujući sadržaji poučavanja su definirani vrlo okvirno (razrađeni su znatno sažetije nego u hrvatskom slučaju), na nivou široko postavljenih tema, tematskih cjelina i povijesnih razdoblja, a nastavnicima se prepušta njihova razrada na razini izvedbenih programa. No, valja imati u vidu da postoje popratni dokumenti koji nisu obvezujući, ali sadrže detaljniju razradu sadržaja koji se obično obrađuju. Također treba uzeti u obzir i teme koje se pojavljuju na državnoj maturi jer se pokazalo da one također utječu na odabir sadržaja. Konačno, treba upozoriti da se ovdje analizira tek 11 europskih

45 Marsh, 1994: 142, 146-148

programa povijesti, dok su neka druga istraživanja nastave povijesti ukazala na to da su mnogi europski programi još uvijek pretrpani sadržajima i prilično propisujući, da postoji priličan jaz između nastavne prakse i ciljeva kurikuluma koji često ostaju samo deklarativni, te da je u mnogim zemljama stupanj središnje kontrole ostao isti ili se čak povećao u odnosu na prethodno razdoblje.⁴⁶

Ovdje također treba reći da u većini analiziranih kurikuluma postoji praksa da se satnica za nastavu pojedinih predmeta/ kurikulumskih područja određuje samo na razini minimuma, a dio satnice prepušta nadležnosti škola ili lokalne zajednice. Taj postotak varira, pa tako, primjerice, iznosi trećinu satnice u Austriji, 20% u Škotskoj i 17,5% u Irskoj, ali 5% u Norveškoj i Mađarskoj). Može se zaključiti kako znatniju fleksibilnost u organizaciji školskog rada omogućuju oni kurikulumi koji: 1. prepuštaju veći postotak satnice školama, 2. određuju broj sati za cijele obrazovne cikluse ili kroskurikularne teme (umjesto tjednog definiranja broja sati) ili čak omogućavaju da škole same odrede koliki će broj sati biti namijenjen za pojedini predmet, 3. okvirno definiraju sadržaje i/ili njihov redoslijed. To je ponajviše obilježje kurikuluma zemalja iz prve (Finska, Norveška, Švedska) i druge (Engleska, Irska, Škotska) skupine, gdje škole i nastavnici uživaju znatnu autonomiju, iako je u nekim slučajevima poput Engleske razina središnje kontrole povećana nakon uvođenja nacionalnog kurikuluma početkom 1990-ih godina.⁴⁷

Odnos lokalne, nacionalne, regionalne, europske i svjetske povijesti

Lokalna dimenzija povijesnih sadržaja osobito je snažno naglašena u ranijim obrazovnim ciklusima većine kurikuluma. Povijest se obično počinje poučavati na primjerima iz lokalne sredine, pri čemu se polazi se od sadržaja koji su učenicima bliži, poznati, konkretni. Ova je dimenzija osobito snažno naglašena u irskom kurikulumu gdje se istraživanje lokalne povijesti ističe kao središnji element kurikuluma na svim razinama. Od svih dimenzija kurikulumi najčešće zanemaruju regionalnu; izuzetak su skandinavske zemlje koje snažno ističu upravo regionalnu komponentu poučavanja povijesti, tj. upoznavanje povijesti susjednih zemalja.

Iako u svim dokumentima postoje sadržaji iz nacionalne i opće (europske/ svjetske) povijesti, o njihovu odnosu se ne može se uvijek zaključiti na temelju analiziranih materijala. Zapravo se jedino iz detaljnog slovenskog programa može zaključiti kako je otprilike trećina satnice namijenjena nacionalnoj povijesti. Također se može reći kako je u engleskom kurikulumu polovica obveznih tema unutar drugog i trećeg obrazovnog ciklusa posvećena nacionalnoj povijesti, no to ne govori koliko će sati škole posvetiti pojedinoj temi. U nekim analiziranim dokumentima se upućuje na stavljanje događaja iz nacionalne povijesti u širi europski/ svjetski kontekst te prikazivanje općih trendova na primjerima iz nacionalne i/ili lokalne povijesti. Tako,

46 *History Changes: Facts and figures about history education in Europe since 1989*, str. 91-102

47 Koren, 2003

primjerice, austrijski program u ciljevima naglašava povezivanje univerzalnog, nacionalnog, regionalnog i lokalnog. Ostali dokumenti ne pružaju temelj za neke čvrste zaključke, no ni u jednom nema pokušaja da se, poput hrvatskog programa, točno definira omjer između nacionalne i opće povijesti.

Povijest i oblikovanje identiteta

S obzirom na značajan broj ciljeva koji se u analiziranim dokumentima osvrću na veze između identiteta i povijesti, može se zaključiti kako se povijest promatra kao jedan od ključnih predmeta u oblikovanju učeničkih identiteta. Među analiziranim predmetima postoje kako sličnosti, tako i značajne razlike u načinu na koji se tretira ovo pitanje. Većina analiziranih kurikuluma nastoji promicati različite dimenzije identiteta i ne svode ga isključivo na nacionalnu dimenziju. Tako, primjerice, engleski kurikulum naglašava učeničko razumijevanje sebe samih kao pojedinaca i članova društva, austrijski kurikulum pronalazjenje vlastitog identiteta u pluralističkom društvu, a finski jačanje učeničkog identiteta. Nacionalni identitet prisutan je u svim analiziranim programima, no definira se na različite načine; pritom je indikativan odabir riječi. Neki kurikulumi izrijekom naglašavaju *jačanje* nacionalnog identiteta kroz nastavu povijesti (npr. Finska) ili *oblikovanje* nacionalne svijesti i identiteta (Slovenija), dok drugi govore o *razumijevanju* vlastite kulture i *njegovanju* kulturnih tradicija i kulturnog nasljeđa zajednice. Kolektivna dimenzija se u nekim slučajevima odnosi i na europski identitet, multikulturalizam i interkulturalizam, što se osobito snažno promiče u kurikulumima skandinavskih zemalja.

Kada je riječ o načinu na koji se definira kulturni identitet koji se promiče kroz nastavu povijesti, ovdje bismo izdvojile kurikulume Finske, Norveške i Švedske. U njima se naglašavaju dvije dimenzije: osobna, koja pomaže učenicima u otkrivanju vlastitih kulturnih identiteta, te kolektivna, koja se promatra kroz švedski/norveški/finski identitet kao element nordijske i europske kulture. Nacionalna dimenzija također obuhvaća i manjine koje žive u tim zemljama, pa tako, primjerice, u švedskom programu se ističe kako razumijevanje švedske kulture uključuje i Sami kulturu. S druge strane, interkulturalna dimenzija promiče razumijevanje kulturne raznolikosti, što uključuje i proučavanje različitih kultura.

Konačno, ovdje valja naglasiti kako je školska povijest, upravo zbog svoje mogućnosti utjecaja na oblikovanje učeničkog identiteta, više nego ijedan drugi predmet podložna različitim vrstama uporaba i zlouporaba u političke svrhe. To ima kao posljedicu da se, kao što je to pokazalo istraživanje EUROCLIO-a, u mnogim europskim zemljama programi i nadalje mijenjaju kao rezultat političkih promjena. Pritom školska povijest postaje osobito osjetljiva kada se fokusira na proučavanje 20. stoljeća, a poglavito na suvremeno razdoblje.⁴⁸ Te kontroverze proizlaze iz cijele lepeze razloga – od epistemoloških debata o prirodi povijesnih spoznaja (načina na

48 *History Changes: Facts and figures about history education in Europe since 1989*, str. 92

koji se konstruiraju spoznaje o prošlosti) do socijalizacijskih (odgojnih) uloga koja se predmetu pridaju na obrazovnoj razini. Pitanja poput oblikovanja učeničkog identiteta, kolektivne memorije, zajedničkog nasljeđa, multikulturalnosti, patriotizma itd. redovito proizvode suprotstavljene diskurse koji proizlaze iz različitih zamisli o mjestu i ulozi nastave povijesti u odgoju i obrazovanju učenika. Zato se, kao jedno od temeljenih, postavlja pitanje ostvarivanja odgojnog cilja povijesti, tj. kako se mogu prenositi stavove i vrijednosti, a da se istovremeno izbjegne otvorena ili prikrivena indoktrinacija učenika.

Ostalo: smjernice, evaluacija, međupredmetne veze

U nekim se dokumentima jasno vidi da je vanjska evaluacija sastavni dio nacionalnog kurikulumuma (npr. Engleska, Irska), ali je to pitanje najčešće tek naznačeno i ne određuje se na razini analiziranih dokumenata. U većini dokumenata mogu se pronaći samo određeni opći principi na temelju kojih se može zaključiti kako je povijest na maturi uglavnom izborni predmet; izuzetak je Mađarska gdje je povijest obvezni predmet.

Didaktičke smjernice, definirane na općoj razini ili na razini predmeta povijesti, nalaze se u svim analiziranim dokumentima. Uglavnom su prisutne na razini općih uputa i primjera dobre nastavne prakse, a u nekim slučajevima se uvjeti izvođenja nastave određuju na općoj razini za sve predmete. Dosta se pozornosti posvećuje načinu na koji treba provesti integraciju sadržaja pojedinih predmeta i osigurati međupredmetne veza, što može ukazivati na to da uspostava međupredmetnih veza nigdje nije jednostavna.

Generalno gledano, u analiziranim europskim kurikulumima osjeća se pomak prema povijesti kao predmetu čija se spoznajna vrijednost ne doživljava se samo kroz usvajanje određene faktografije, već i kroz razumijevanje procesa kojima se dolazi do tih podataka (pri čemu je naglasak na razvoju vještina kritičkog mišljenja), kao i kroz osobni razvoj učenika. Moglo bi se reći kako nastava povijesti varira između akademski i utilitaristički utemeljenog predmeta⁴⁹, pri čemu su u pojedinim zemljama više izraženi prvi, a u drugima drugi aspekti. Pojedini europski kurikulumi (posebno oni iz druge skupine) naglašavaju kako od najranije dobi učenike treba upoznati s prirodom povijesti kao discipline. Izuzetno se važnim smatra proces pronalazanja, odabiranja i vrednovanja informacija te mogućnost njihova priopćavanja na različite načine (veze između uspješnog učenja i jezičnih kompetencija). Ovdje je važno napomenuti kako se zbog toga ne bi trebao steći dojam da je time stjecanje

⁴⁹ Marsh, 1994: 224

faktografskog znanja postalo nevažno, ali je zbog bogatstva tema i sadržaja koje nam nudi povijest prihvaćeno stajalište da se ne može obraditi sve. Stoga je u većini analiziranih programa prisutan znatno manji broj tema koje treba obraditi, ali se one pomno biraju kako bi se omogućilo da se na njima gradivo temeljitije proučava te istovremeno stječu znanja i razvijaju učeničke vještine, stavovi i vrijednosti.

Na kraju bismo istaknule tri obilježja koja nam se čine osobito važnima za uspješan razvoj kurikuluma: 1. Jasno definirani ciljevi učenja i očekivana postignuća kao fokus za napredovanje učenika i ocjenjivanje. 2. Podrška svim učenicima koja se bazira na procjeni njihovih potreba, raznovrsnim pristupima poučavanju te na uporabi različitih strategija ocjenjivanja. 3. Fleksibilnost kurikuluma koji na nacionalnoj razini daje okvir i smjernice, dok se njegova implementacija i konkretizacija prepušta školama, pri čemu se govori o oblikovanju tzv. školskih kurikuluma.

Zaključne napomene

U posljednjem poglavlju ove analize nastojat ćemo usporediti sličnosti i osobitosti europskih kurikuluma povijesti sa stanjem u Hrvatskoj, osobito u onim točkama u kojima se znatnije razlikuju od hrvatske prakse, te gdje – prema našem mišljenju – omogućuju otkrivanje najvećih slabosti hrvatske nastave povijesti i definiranje mogućih smjerova njezina razvoja. Pritom će se ovaj dio analize usredotočiti na programe koji su nastajali nakon 1990-e godine, iako se neka od obilježja koja se spominju u ovom tekstu mogu uočiti i u prethodnim razdobljima. Također treba napomenuti kako se ovdje uglavnom nećemo osvrnuti na načine ocjenjivanja učeničkog znanja, s obzirom da ono uglavnom nije bilo dio analiziranih dokumenata; ujedno je riječ o temi koja zaslužuje posebnu analizu.

Obvezno obrazovanje kakvo danas poznajemo u Hrvatskoj uglavnom je ustrojeno reformom obrazovanja u 1950-im godinama, te njezinim manjim izmjenama i dopunama sredinom 1960-ih i početkom 1970-ih godina. No, kada je riječ o oblikovanju nastavnih programa za povijest nakon 1990. godine, hrvatski primjer nudi neke specifičnosti koje se ne susreću nigdje drugdje. Osnovnoškolski i srednjoškolski programi koji su oblikovani sredinom 1990-ih odražavali su situaciju tranzicijskog i ratnog razdoblja prve polovice 1990-ih godina. Za to je razdoblje bilo karakteristično da su se udžbenici mijenjali prije programa, štoviše, program povijesti iz 1995. godine izrađen je prema udžbenicima nastalima nakon 1992. godine. Iako su ti programi u stručnoj javnosti često bili kritizirani i osporavani⁵⁰, osnovnoškolski program bio je na snazi od šk. god. 1995./6. (s minimalnim izmjenama 1997. i 1999. godine) pa sve do šk. god. 2006./7., dok su srednjoškolski programi još uvijek u uporabi.

U osnovnoškolskom slučaju, program iz 1995. poslužio je kao osnova prilikom izrade novog nastavnog programa koji je stupio na snagu šk. god. 2006./2007. kao

⁵⁰ Vidjeti bilješku 1.

dio Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda⁵¹, dok je u srednjim školama program iz sredine 1990-ih još uvijek na snazi te se na njima temelji izrada ispitnih kataloga za državnu maturu. Tako se može reći da njegove ideje i nadalje snažno utječu na nastavu povijesti. No, s pedagoškog i didaktičko-metodičkog stajališta, novi program pokazuje kako kontinuitet, tako i određene promjene, te je znakovit ne samo za stanje u hrvatskoj nastavi povijesti, nego i u hrvatskom društvu.

Možda su najveće razlike između hrvatskog programa i analiziranih kurikulumu u **definiranju ciljeva**. U svim analiziranim kurikulumima određivanje svrhe i ciljeva predmeta, te učeničkih postignuća, ima značajno mjesto, a u većini slučajeva čini osnovni dio kurikulumu. To je u snažnoj suprotnosti s pristupom koji je postojao u programu iz 1995. godine gdje su ciljevi definirani vrlo nejasno, izostao je bilo kakav pokušaj da se definiraju učenička postignuća, dok se istovremeno sadržaju razrađuju vrlo detaljno i propisujuće (organizirani u 40-ak nastavnih jedinica). Vidljivo se zanemarivao razvoj učeničkih vještina i sposobnosti te zapravo ostavlja dojam da mu je glavna svrha bilo prenošenje golemih (i često nepotrebnih) količina informacija, dok je memoriranje podataka postalo samo sebi svrha. To se odražavalo i na način ocjenjivanja, gdje su gotovo u potpunosti dominirali načini provjeravanja znanja koji se temelje na testovima i provjeravanju stupnja usvojenosti činjenica, dok su se vještine uglavnom potpuno zanemarivale.

U novom programu primjetan je pomak u jasnijem definiranju ciljeva nastave povijesti među kojima važno mjesto imaju razvoj kritičkog mišljenja kroz rad na izvorima, poučavanje o interpretacijama, uočavanje različitih perspektiva, multikulturalnost itd. Povijest je definirana kao predmet koji učenicima pomaže u razumijevanju svijeta u kojem žive, a također su snažnije naglašene vještine koje bi učenici trebali stjecati kroz nastavu povijesti. Primjetan je također pomak prema tematskom organiziranju kurikulumu: za svaki razred je gradivo raspoređeno u 11 tema koje su poredane kronološkim redosljedom. Konačno, novost je definiranje ključnih pojmova i obrazovnih postignuća za svaku pojedinu temu.

Ipak, u mnogim se slučajevima pokazuje kako je lakše definirati ciljeve nego ih primijeniti u praksi. Upravo razrada obrazovnih postignuća po temama ukazuje na nedostatak povezanosti s ciljevima definiranim u uvodu programa. Postignuća su i nadalje definirana samo na razini faktografije, tj. svedena na nabranje činjenica i prisutna na razini njihova upamćivanja. Istovremeno, malo ili nimalo pažnje posvećuje se vještinama i sposobnostima: postignuća poput *analize i evaluacije izvora* navode se samo deklarativno, najčešće na kraju popisa faktografije koju treba upamtiti. U postignućima također nisu određene razine koje se očekuju od učenika na određenom stupnju školovanja. Broj tema za pojedini razred je još uvijek prevelik,

51 Povijest nastanka ovog programa podjednako je zanimljiva kao i njegov sadržaj, no ovdje nije prigoda da se o tome detaljnije raspravlja. Bit će dovoljno reći kako je u svojoj izradi od 2004. godine prošao kroz nekoliko etapa, u svakoj je nadležno Ministarstvo imenovalo novo povjerenstvo, a promjene koje su se unosile bile su u određenim slučajevima ponovo više pod utjecajem tekućih političkih debata nego znanstvenih i stručnih razloga.

što značajno ograničava uporabu aktivnih metoda poučavanja koje se ističu kao jedan od glavnih zadataka novog programa. Neki od važnih ciljeva koji su postojali u prvobitnom prijedlogu, poput usmenog i pismenog priopćavanja znanja o prošlosti (pri čemu se naglašavaju komunikacijske vještine učenika) su ispušteni, čime je dodatno narušena koherentnost prvobitnog prijedloga. Te su nedosljednosti posljedica podređivanja rada povjerenstva kratkoročnim ciljevima Ministarstva u potrazi za brzim rezultatima, bez razvijanja dugoročno osmišljenih koncepata te – nesumnjivo – čestih promjena sastava povjerenstva koje je radilo na izradi dotičnih dokumenata.

Drugo trajno obilježje hrvatskih planova i programa jest njihova **pretrpanost sadržajima**, tj. prevelika količina sadržaja koje treba obraditi tijekom jednog ciklusa školovanja. Usprkos tome što je rasterećenje u više navrata deklarirano kao jedan od glavnih ciljeva promjena programa, pa tako i prilikom izrade najnovijeg programa za osnovnu školu iz 2006. godine, nastava povijesti nije se uspjela osloboditi tog tereta. Po našem mišljenju, tome su dva osnovna razloga. Prvo, rasterećenju se pristupa s posve krivih polazišta. Postoji uvjerenje da program povijesti pokriva (i treba pokrivati) “cjelokupnu” povijest čovječanstva od prapovijesti do današnjih dana pri čemu postoje neke tradicionalne teme koje se ponavljaju iz programa u program. Pritom se potpuno zaboravlja da obraditi “sve” nije moguće čak ni na razini visokoškolske nastave, a kamoli na razini osnovne i srednje škole. Zato se stalno nastoji provesti rasterećenje tako da se istovremeno zadrže “sve” teme/sadržaji, a da se opterećenost učenika smanji izbacivanjem nekih podataka koje više neće trebati pamtili. Posljedica toga je još površniji pristup temama, a rezultat učenikova nemogućnost razumijevanja sadržaja; zbog toga hrvatska nastava povijesti ne uspijeva u razvoju učeničkih vještina, pogotovo kritičkog mišljenja. Drugo, s obzirom da je u takvom pristupu nastavi povijesti usvajanje faktografije postalo samom sebi svrha, ne uzima se u obzir da se rasterećenje može i treba postići promjenom fokusa ciljeva nastave povijesti, tako da se podaci koji postoje u programima i udžbenicima ne promatraju kao isključivi cilj nastave povijesti, već i kao sredstvo za razvoj određenih učeničkih vještina i sposobnosti.

Sljedeća dva međusobno povezana obilježja hrvatskog programa jest njihova **preskriptivnost** te, sukladno tome, **nedostatak fleksibilnosti** i mogućnosti odabira koje naglašavaju mnogi od analiziranih programa.⁵² Osnovnoškolski i srednjoškolski programi nastali sredinom 1990-ih godina oblikovani su tako da ih nastavnici trebaju “realizirati” na način koji se može lako nadzirati. Školama i nastavnicima bilo je ostavljeno vrlo malo autonomije i vrlo malo mogućnosti da prilagode programe potrebama učenika i lokalne zajednice. Na razini sadržaja bilo je sve propisano, od detaljno razrađenih nastavnih tema do definiranja nastavnih jedinica obrade novog gradiva, uključujući i njihove naslove i podnaslove. Time su se zapravo u dobroj mjeri određivali ne samo sadržaji, već i struktura izvedbenih programa nastavnika, kao i metode i oblici rada, jer je zbog količine gradiva forsirana frontalna nastava i

52 Primjerice, Bognar i Matijević (2002: 187-188) ističu kako se okvirni program može shvatiti kao obvezan, ali i samo kao orijentacija, a potonje smatraju pedagoški preporučljivim za osnovne škole.

metoda usmenog izlaganja. Novi program za osnovne škole iz 2006. godine znači pomak u ovlašćivanju nastavnika u oblikovanju izvedbenih programa i vlastite nastave. Unutar 11 tema mogu do određene mjere samostalno određivati broj sati i njihov redoslijed, no to je i nadalje snažno ograničeno količinom sadržaja koja se treba obraditi u jednoj školskoj godini. Osim toga, postavlja se pitanje u kojoj su mjeri, nakon niza godina detaljnog propisivanja i usmjeravanja, nastavnici spremni i sposobni iskoristiti te mogućnosti.

Konačno – no možda i najvažnije u oblikovanju programa povijesti – treba spomenuti različita gledanja na **socijalizacijsku ulogu** koju povijest ima u obrazovanju učenika. Nastava povijesti je uvijek vrijednosno obilježena, tj. povezana s određenim društvenim vrijednostima koje se kroz nju promiču. No, upravo zbog toga je školska povijest je više nego ijedan drugi predmet podložna različitim vrstama političkih pritisaka, a upravo je njezina instrumentalizacija u političke svrhe pridonosila je njezinoj snažnoj politizaciji i često joj priskrbila status “predmeta slučaja”. U Hrvatskoj je tijekom cijelog 20. stoljeća prevladavao didaktički pristup koji je prvenstveno naglašavao njezinu odgojnu ulogu, pri čemu je glavna svrha predmeta *oblikovanje* i *usmjeravanje* učeničkih stavova i vrijednosti. To se najčešće vršilo detaljnim propisivanjem sadržaja predviđenih za obradu, naglašavanjem nekih te izostavljanjem drugih podataka, odabirom riječi, količinom prostora namijenjenom određenim sadržajima. Na taj se način oblikovala službena verzija povijesti, odnosno propisivalo se što bi trebalo misliti o određenim povijesnim događajima, razdobljima i osobama. Ovakav je pristup osobito obilježio programe iz sredine 1990-ih u kojima se uglavnom dopuštalo samo jedno tumačenje određenih događaja i povijesnih razdoblja.

Novi program iz 2006. godine i na ovom primjeru pokazuje razliku između deklarativne prilagodbe ciljeva nastave povijesti suvremenim europskim trendovima i njihove primjene u nastavnoj praksi. U njegovu uvodu istaknuti su ciljevi poput poučavanja o interpretacijama, multiperspektivnosti, razvoja kritičkog mišljenja kroz analizu povijesnih izvora, itd. No, njih uglavnom ne nalazimo u razradi obrazovnih postignuća učenika. Upravo suprotno, u pojedinim temama može se uočiti kako je namjera autora programa ponuditi ne samo sadržaje, već jasno i jednoznačno vrednovanje povijesnih događaja i procesa, posebice onih iz najnovije povijesti, što se u nekim slučajevima direktno kosi s proklamiranim programskim ciljevima i zadacima o multiperspektivnosti i poučavanju učenika o interpretacijama.⁵³ Primjetno je također i da su zbog direktnog ili indirektnog političkog pritiska određene teme (Drugi svjetski rat, Postanak i razvoj samostalne hrvatske države) u značajnoj mjeri preoblikovane u odnosu na prvobitni prijedlog, što upućuje na još jedan problem s kojim se nastava povijesti konstantno suočava.⁵⁴

Vrijedi se osvrnuti i na poučavanje povijesnih sadržaja na razini razredne nastave (1-4. razred), što predstavlja velik problem hrvatskog školstva. U većini proučavanih

⁵³ *Nastavni plan i program*, 2006: 291.

⁵⁴ Usporediti prvobitnu i konačnu verziju programa na web stranici MZOS-a www.mzos.hr

kurikuluma predviđa se na toj razini poučavanje osnovnih povijesnih koncepata (primjerice vremena i prostora, interpretacije u engleskom slučaju i sl.) i zavičajne povijesti, dok se istovremeno u Hrvatskoj u 4. razredu osnovne škole traži poučavanje cjelokupne hrvatske povijesti. Mnogobrojni primjeri upućuju da to predstavlja veliki problem za učenike: gradivo koje proučavaju često ne razumiju i samo mehanički memoriraju i brzo zaboravljaju, dok se istovremeno spomenuti osnovni koncepti nedovoljno ili uopće ne usvoje. Zbog toga se javlja mišljenje da djeca te dobi nisu u stanju usvajati povijesne sadržaje i razvijati kritičko mišljenje, što je pogrešno i štetno za razvoj učeničkih vještina i sposobnosti.

Ponajviše ipak upada u oči da model koji je i nadalje prisutan u Hrvatskoj – posebno s gledišta njegove krutosti, detaljnosti i centraliziranosti – nije prisutan ni u jednom od analiziranih dokumenata. Neke je promjene donijelo uvođenje Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda, no njegove prave efekte tek treba vidjeti s obzirom da uvelike ovise o načinu na koji će ga nastavnici primjenjivati u svojim razredima, ali i o vrstama poticaja koje će dobivati od obrazovnih vlasti te iz znanstvenih krugova. Vrijedi se svakako zamisliti nad rezultatima evaluacije nastavnih programa koju je proveo Institut za društvena istraživanja u Zagrebu 2003. godine (uz napomenu da se ovdje radilo o programu iz 1995. godine). Učenici osmih razreda osnovne škole ocijenili su povijest kao relativno zanimljiv predmet, no znatno je slabije prošao pri ocjenjivanju “korisnosti u sadašnjem životu” i “važnosti za budući život”. U obje je kategorije povijest na devetom mjestu od trinaest predmeta. Do sličnih su zaključaka došli i nastavnici, koji su kao problematične strane programa povijesti ocijenili njegovu težinu, te odsustvo suvremenosti, korisnosti za sadašnji život učenika i zanimljivosti.⁵⁵

Konačno, može se zaključiti kako bi promjene u hrvatskom školstvu trebale krenuti od definiranja opće ideje o smjeru kojim treba poći hrvatsko školstvo. Zato je nužno izraditi okvirni kurikulum za obvezno obrazovanje te unutar njega odrediti mjesto pojedinih predmeta, pa tako i nastave povijesti. Prilikom oblikovanja predmetnih kurikuluma bit će osobito važno jasno definirati ciljeve obrazovanja te ih povezati s obrazovnim ishodima, pri čemu treba snažnije naglasiti razvoj učeničkih kompetencija važnih za svakodnevni život i cjeloživotno obrazovanje (npr. razvoj kritičkog i kreativnog mišljenja, usmene i pismene komunikacije, kulturne svijesti, interpersonalnih i građanskih kompetencija, učiti kako učiti, itd.). Budući kurikulum svakako bi trebao osigurati snažniju povezanost društveno-humanističkog područja (određivanjem sadržajnih poveznica i definiranjem određenih kroskurikularnih tema među predmetima unutar društveno-humanističkog područja te fleksibilnijim kurikulumom koji bi omogućio da škole samostalno raspoređuju dio satnice unutar društveno-humanističkog područja) te povezanost ciljeva obrazovanja/ učeničkih postignuća pojedinih predmeta i vanjske evaluacije znanja, s obzirom da će ona u velikoj mjeri odrediti i način poučavanja u školi. U konačnici, možemo zaključiti da

⁵⁵ Baranović et al., 2004, *passim*

je i nadalje potrebno temeljito osmišljavanje kako cjelokupnog obrazovnog sustava, tako i nastave povijesti. Pritom bi, smatramo, promjene u hrvatskoj nastavi povijesti trebale ići u pravcu suvremenih europskih trendova, što istovremeno zahtijeva adekvatno i temeljito stručno usavršavanje nastavnika koji trenutno rade u školama, kao i izobrazbu studenata – budućih nastavnika.

Bibliografija

Nastavni planovi i programi i drugi službeni dokumenti

Austrija

- (1) *Lehrplan der Volksschule*, Bundesministerium fuer Bildung, Wissenschaft und Kultur, Wien, 2001, www.bmbwk.gv.at/
- (2) *Lehrplan AHS*, Bundesministerium fuer Bildung, Wissenschaft und Kultur, Wien, 2000, www.bmbwk.gv.at/
- (3) *Hauptschulen HS Lehrplan*, Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur, 2000, 2003, www.bmbwk.gv.at/

Irska

- (4) *Primary School Curriculum*, The Stationery Office, Dublin, 1999
- (5) *Junior cycle syllabus*, Department of Education and Science Republic of Northern Ireland, Dublin, www.education.ie/, veljača 2005.

Engleska

- (6) *National Curriculum for England: History, Key stages 1-3*. Jointly published by Department for Education and Skills and Qualifications and Curriculum Authority (www.nc.uk.net)
- (7) *National Curriculum: Handbook for secondary teachers in England, Key stages 3 and 4*, Revised 2004. Jointly published by Department for Education and Skills and Qualifications and Curriculum Authority (www.nc.uk.net)

Finska

- (8) *Framework curriculum for the comprehensive school 1994*, National Board of Education, Helsinki 1994

Mađarska

- (9) *Framework Curricula for Primary Education*, on behalf of Ministry of Education Dinasztia Publishing Company, Budapest, 2000

Nizozemska

- (10) *Attainment Targets For Compulsory Education*, www.minocw.nl/english/education/doc/Kerdoelen_basisonderwijs_Engels.doc, veljača, 2005.

Norveška

- (11) *The curriculum for the 10-year compulsory school in Norway*, The Royal Ministry of Education, Research and Church Affairs, 1999, http://skolenettet3.ls.no/L97_eng/Curriculum/

Njemačka

- (12) *Richtlinien und Lehrpläne zur Erprobung für die Grundschule in Nordrhein-Westfalen* International Review of Curriculum and Assessment Frameworks Internet Archive, <http://www.inca.org.uk>

Slovenija

- (13) *Veljavni učni načrti*, www.mszs.si/slo/solstvo/os/ucni_nacrti/os/9letna/ucni_nacrti/skupni_predmeti.asp, veljača 2005.

Škotska

- (14) *The Structure and Balance of the Curriculum, 5–14 National Guidelines*, Learning and Teaching Scotland, 2000

Švedska

- (15) *Curriculum For The Compulsory School, The Pre-School Class And The Leisure-Time Centre (Lpo 94)*, Ministry of Education and Science in Sweden and National Agency for Education, 2001

Hrvatska

- (16) *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Prosvjetni vjesnik, Posebno izdanje (broj 2), lipanj 1999.
- (17) *Nastavne teme od 5. do 8. razreda osnovne škole 2005./2006. Predmet: povijest*, MZOŠ, 21. lipnja 2005 <http://public.mzos.hr/default.asp?ru=596&sid=&akcija=&jezik=1> (pristup ostvaren 22.10.2006)
- (18) *Eksperimentalni nastavni plan i program za osnovnu školu 2005./2006.* <http://public.mzos.hr/default.asp?ru=1163&sid=&akcija=&jezik=1> (pristup ostvaren 22.10.2006)
- (19) *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb, 23.8.2006. <http://public.mzos.hr/default.asp?ru=1166&sid=&akcija=&jezik=1> (pristup ostvaren 22.10.2006)
- (20) *Nastavne teme 2006./2007. Povijest: radna verzija.* <http://public.mzos.hr/default.asp?ru=1171&gl=200608290000004&sid=&jezik=1> (pristup ostvaren 22.10.2006)

Monografije i članci

- Agičić, Damir (1998), 'Kako do europske nastave povijesti', u: *Hrvatska revija*, god. XLVIII, sv. 4, prosinac 1998, Zagreb
- Agičić, Damir (1998a), 'Slika naroda jugoistočne Europe u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu', u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, br. 31, Zagreb

- Agičić, Damir (2003), 'Nastava povijesti u Hrvatskoj', u: *Povijest u nastavi*, god. I (2003), br. 2, Zagreb
- Ahonen, Sirke (1992), *Clio sans Uniform: A Study in Post-Marxist Transformation of the History Curricula in East Germany and Estonia, 1986-1991*, Annales Academiae Scientiarum Fennicae, ser. B., tom 264
- Andreotti, Keith (1993), *Teaching History From Primary Evidence*, London, David Fulton Publishers
- Arthur, James (2000), 'What are the issues in the teaching of history?', u *Issues in History Teaching*, ur. J. Arthur i R. Phillips, London, Routledge
- Assman, Aleida (2002), *Rad na nacionalnom pamćenju: kratka istorija nemačke ideje obrazovanja*, Biblioteka XX vek, Beograd
- Assman, Jan. (2005), *Kulturno pamćenje: Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama*, Vrijeme, Zenica
- Baranović, Branislava. (2000), "Slika" žene u udžbenicima književnosti, IDIZ, Zagreb
- Baranović Branislava et al. (2004), *Evaluacija nastavnih programa i razvoj modela kurikuluma za obvezno obrazovanje u Hrvatskoj*, Fazni izvještaj za prvu projektnu godinu, IDIZ, Zagreb
- Baranović Branislava et al. (2006), 'Nacionalni kurikulum za obvezno obrazovanje u Hrvatskoj: različite perspektive, IDIZ, Zagreb
- Baranović Branislava et al. (2006a), 'Nacionalni kurikulum u europskim zemljama i Hrvatskoj: komparativni prikaz, u: *Sociologija sela: časopis za istraživanja prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 44 (2-3)
- Biondich, Mark (2003), "'We Were Defending the State": Nationalism, Myth and Memory in Twentieth-Century Croatia', u *Ideology and Identity. The Case of Southeastern Europe in the Twentieth Century*, ur. J. Lampe i M. Mazower, Budimpešta
- Black, Jeremy. (2005), *Using History*, Hodder Arnold, London
- Bage, Grant. (2000), *Thinking History 4-14: Teaching, Learning, Curricula and Communities*, London, Routledge Falmer
- Bihari Peter. (2003), 'Nastava povijesti i povijesni kurikulum – mađarski primjer', *Povijest u nastavi*, br. 2, god. I, Zagreb
- Bognar, Ladislav, Matijević, Milan (2002), *Didaktika*, Školska knjiga, Zagreb
- Budak, Neven (1998), 'Vjerovanje u povijest', u: *Hrvatska revija*, god. XLVIII, sv. 4, prosinac 1998, Zagreb
- Carr, Edward H. (2004), *Što je povijest*, Srednja Europa, Zagreb
- Cooper, Hillary (2000), *The Teaching of History in Primary Schools: Implementing the Revised National Curriculum*, London, David Fulton Publishers
- Diskinson Alaric, Gordon Peter, Lee, Peter, Slater, John, ur. (1995), *International Yearbook of History Education*, The Woburn Press, London
- Erdman Elisabeth, Maier, Robert, Popp Susanne, ur. (2006), *Worldwide Teaching of History*, Verlag Hahnsche Buchhandlung, HannoverErokhina, M., Shevyrev, A. (2006), 'Old Heritage and New Trends: school history books in Russia, u: *School History Textbooks across Culture: International debates and Perspectives*, ed. Jason Nichols, Symposium Books

- Goodson, Ivor (1985), *School Subjects and Curriculum Change*, Falmer Press, London
- Gross, Mirjana (2001), *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, Novi Liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta, Zagreb
- Grgin, Tomislav (1997), *Edukacijska psihologija*, Naklada Slap, Jastrebarsko
- Howe, M. J. A. (2002), *Psihologija učenja*, Naklada Slap, Jastrebarsko
- Höpken, Wolfgang, ur. (1996), *Öl ins Feuer? – Oil on Fire? Schulbücher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Südosteuropa. Textbooks, Ethnic Stereotypes and Violence in South-East Europe* (1996), Studien zur internationalen Schulbuchforschung, Band 89, Hannover
- Höpken, Wolfgang (1996a), 'History Education and Yugoslav (Dis-)Integration', u: *Öl ins Feuer? – Oil on Fire? Schulbücher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Südosteuropa. Textbooks, Ethnic Stereotypes and Violence in South-East Europe*, ur. W. Höpken, Studien zur internationalen Schulbuchforschung, Band 89, Hannover
- Husbands Chris, Kitson Allison., Pendry Anna (2003), *Understanding History Teaching: Teaching and learning about the past in secondary school*, Maidenhead, Open University Press
- Husbands, Chris (1999), *What is history teaching: Language, ideas and meaning in learning about past*, Open University Press, Buckingham
- Husbands, Chris (2004), 'Models of the curriculum', u *Preparing to Teach in Secondary Schools*, ur. Brooks V. et al., Open University Press, Buckingham
- Arthur James. i Phillips Robert ur. (2000), *Issues in History Teaching*, Routledge, London
- Janeković-Römer, Zdenka (1999), 'O pisanju povijesti i znanju o prošlosti', u: *Zbornik Mirjane Gross: U povodu 75. rođendana*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
- Janeković-Römer, Zdenka (1999-2000), 'Povijesna spoznaja i metodologija povijesti u postmoderni', *Radovi* 32-33, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
- Jelavich, Charles (1992), *Južnoslavenski nacionalizmi: jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914.*, Globus i Školska knjiga, Zagreb
- Jenkins, Keith (2003), *Re-thinking History*, Routledge, London and New York
- Karge, Heike (1999), 'Geschichtsbilder im postjugoslawischen Raum: Konzeptionen in Geschichtslehrbüchern am Beispiel von Selbst- und Nachbarschaftswahrnehmung', u: *Internationale Schulbuchforschung*, Zeitschrift des Georg-Eckert-Instituts für internationale Schulbuchforschung, Jahrgang 21, Heft 4
- Keghel, Isabelle de. i Maier Robert, ur. (1999) *Auf den Kehrlichthausen der Geschichte? Der Umgang mit der sozialistischen Vergangenheit*, Verlag Hahnsche Buchhandlung, Hannover
- Kitson, Allison (2004), 'The National Strategy for Key Stage 3', u *Preparing to Teach in Secondary Schools*, ur. Brooks V. et al., Open University Press, Buckingham
- Koren, Snježana, Najbar-Agičić, Magdalena (2002), 'Slika naroda s prostora prijašnje Jugoslavije u hrvatskim udžbenicima povijesti', u: *Dijalog povjesničara-istoričara* 6, Zagreb
- Koren, Snježana (2003), 'Promjene u nastavnom planu i programu za osnovne škole u Republici Hrvatskoj tijekom posljednjeg desetljeća', u *Povijest u nastavi*, god. I. (2003), br. 2
- Koren, Snježana (2004), 'Regionalni aspekti interkulturalizma u nastavi povijesti: pristupi, koncepti i praktična iskustva', u: *Povijest u nastavi*, god. II (2004), br. 2 (4)

- Koren, Snježana (2004a), 'Svrha i ciljevi suvremene nastave povijesti', u: *Povijest u nastavi*, god. II, br. 1 (3)
- Koren, Snježana (2005), 'Školska povijest kao politička bojišnica: oblikovanje engleskog Nacionalnog kurikulumu za povijest', u: *Povijest u nastavi*, god. III (2005), br. 2 (6)
- Koren, Snježana (2006), 'Regional history in textbooks, the Croatian case', u: *European Studies Vol. 5*, Center for German and European Studies and Graduate School of Arts and Sciences, The University of Tokyo
- Koren, Snježana, Najbar-Agičić, Magdalena (2007), Rezultati istraživanja *Evaluacija edukativnih programa i razvoj modela nacionalnog kurikulumu za obvezno obrazovanje u Hrvatskoj*: Povijest, u *Povijest u nastavi*, god. V. (2007), br. 2
- Koulouri, Christina, ur. (2002), *Clio in the Balkans: the Politics of History Education*, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, Thessaloniki. Hrv. prijevod: *Klio na Balkanu: Usmjerenja i pristupi u nastavi povijesti*, Srednja Europa, Zagreb, 2005.
- Lee Peter, Dickinson Alaric, Ashby Rosalind (1996), 'There were no facts in those days': Children's Ideas about Historical Explanation, u *Teaching and Learning in Changing Times*, ur. M. Hughes, Oxford Blackwell Publishers
- Leeuw-Roord, Joke van der, ur. (s.a.), *History Changes: Facts and figures about history education in Europe since 1989. Results of the EUROCLIO Questionnaire 2003 School History on the Move. Changes in History Teaching and Learning in the Decade of Educational Reforms*. EUROCLIO, Hague
- Magne Angvik, Borries, Bodo von, ur. (1997), *Youth and History: A Comparative European Survey on Historical Consciousness and Political Attitudes among Adolescents*, Edition Körber- Stiftung, Hamburg
- Marsh, Collin J. (1994), *Kurikulum: temeljni pojmovi*, Educa, Zagreb
- McCully Alan (2003), 'Odgovori nastave povijesti na podijeljeno društvo: primjer Sjeverne Irske', *Povijest u nastavi*, br. 2, god. I, Zagreb
- Murray. M., (1999), Three lessons about a funeral: Second World War cemeteries and twenty years of curriculum change, u *Teaching History* 94, The Historical Association
- Najbar-Agičić, Magdalena (2001), 'Promjene u prikazu Drugoga svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća', u: *Dijalog povjesničara-istoričara 4*, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb
- Najbar-Agičić, Magdalena (2006), 'Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti', u: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. N. Škrbić Alempijević i K. Mathiesen Hjemdahl, FF press i Srednja Europa, Zagreb
- Nichols, Jason, ur. (2006), *School History Textbooks across Culture: International debates and Perspectives*, Symposium Books
- Normand, Brigitte Le (2003), *The Present reflected in the Past: Debates over history education in Croatia, 1996-2000* (rukopis)
- Pastuović, Nikola (1999), *Edukologija: integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja*, Znamen, Zagreb

- Pastuović Nikola (2005), 'Teorija kurikuluma, nacionalni obrazovni standardi i katalogi znanja, u: *Metodika* 6 (10)
- Petrungaro, Stefano (2005), 'Slike povijesti', u: *Povijest u nastavi*, god. III (2005), br. 1(5)
- Phillips, Robert (1998) *History Teaching, Nationhood and the State: A Study in Educational Politics*, Cassel, London
- Phillips, Robert (2000), 'Government policies, the State and the teaching of history', u *Issues in History Teaching*, ur. J. Arthur i R. Phillips, London, Routledge
- Phillips, Robert (2002), *Reflective Teaching of History 11-18*, London, Continuum
- Pingel, Falk (2000), *UNESCO Vodič za istraživanje i reviziju udžbenika*, Profil, Zagreb
- Pingel, Falk (2006), 'Reform or Conform: German reunification and its consequences for history schoolbooks and curricula, u: *School History Textbooks across Culture: International debates and Perspectives*, ed. Jason Nichols, Symposium Books
- Previšić Vlatko, ur. (2007), *Kurikulum: Teorije – metodologija – sadržaj – struktura*, Zavod za pedagogiju i Školska knjiga, Zagreb
- Radó, Peter (2001), *Transition in Education: Policy Making and the Key Educational Policy Areas in the Central-European and Baltic Countries*, Open Society Institute, Budapest
- Slavin, Robert E. (2000), *Educational Psychology: Theory and Practice*, Allyn and Bacon
- Stojanović, Dubravka (1996), 'Steretypes in Contemporary History Textbooks in Serbia as a Mirror of the Times', u: *Öl ins Feuer? – Oil on Fire? Schulbücher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Südosteuropa. Textbooks, Ethnic Stereotypes and Violence in South-East Europe*, ur. W. Höpken, Studien zur internationalen Schulbuchforschung, Band 89, Hannover
- Stojanović, Dubravka (2002), 'Yugoslavia ina a Broken Mirror: The Serbian Textbooks', u: *Clio in the Balkans: the Politics of History Education*, ur. Koulouri, C., Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, Thessaloniki.
- Trškan, Danijela (2005), *Provjera znanja i ocjenjivanje u nastavi povijesti*, Srednja Europa, Zagreb
- Virta, Arja (2006), 'Recent Developments in History Teaching in Finland', u: *Worldwide Teaching of History*, ur. E. Erdman, R. Maier, S. Popp, Verlag Hahnsche Buchhandlung, Hannover
- Zajda, Joseph (2007), 'The new history school textbooks in the Russian Federation 1992 – 2004', u: *Compare: A Journal of Comparative Education*, vol. 37, br. 3. Special Issue: Education and Identity Formation in post-cold war Easter Europe and Asia, ur. J. G. Janmaat i E. Vickers